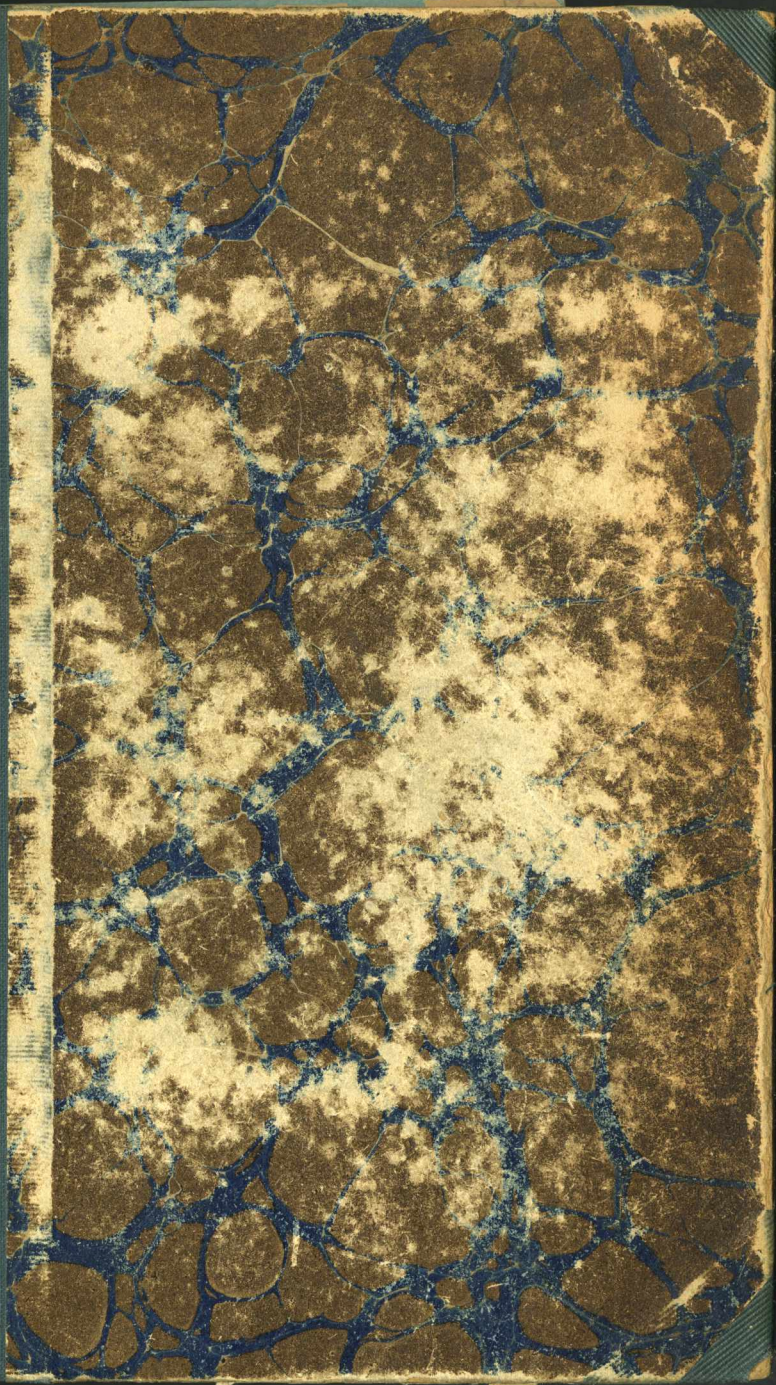

Politikai
röpiratok.

95.

95
737
KÖZMÜVELŐDÉSI DOLGOZATOK.
II. KÖTET. I. FÜZET.

GAZDASÁGI
NÉPOKTATÁS

A HAZÁBAN S KÜLFÖLDÖN

SZERZETT

TANULMÁNYOK SZERINT

IRTA

MOLNÁR ALADÁR.

6.
PEST.

AZ ATHENAEUM KIADÁSA.

1871.

Ára 60 kr.

GAZDASÁGI
NÉPOKTATÁS

A HAZÁBAN S KÜLFÖLDÖN

SZERZETT

TANULMÁNYOK SZERINT

IRTA

MOLNÁR ALADÁR.

PEST.

AZ ATHENAEUM KIADÁSA.

1871.

DR. BALLAGI GÉZA.

Pest. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában. 1781.

I.

Magyarország természeti viszonyainál s politikai helyzeténél fogva első sorban s kiválóan termeszto ország, és még igen sokáig, talán mindig az is maradand. Polgáraink legnagyobb többsége kénytelen földmiveléssel, s általában nyerstermeléssel foglalkozni. Az 1870-diki népszámlálás szerint csupán a szorosabb értelemben vett Magyar-Erdélyországban a 14 éves koron felül 6.455,624 egyén van olyan, kinek határozott életfoglalkozása van. E közül 4.391,583 él őstermelésből, 598,269 iparos, 122,638 pedig kereskedő. Viszont az őstermelők között 4.038,099 tisztán föld- és erdőmiveléssel foglalkozik. A mellett, hogy a lakosság legnagyobb része őstermelésből él, igen tekintetbe veendő itt még azon körülmény is, hogy mi nem számíthatván gyarmati s egyéb nyersanyagot beszállító nagyobb mérvű kereskedelemre, hazai iparunknak és kereskedelmünknek is alapjául saját nyerstermelésünk szolgál. Eléggé bizonyítja

ezt azon egy körülmény is, hogy eddigelé hazánkban majdnem kizárólag azon iparágak birtak valódi és nagyobb jelentőségüvé kifejlődni, melyek számára a feldolgozandó nyers anyagot a hazai termelés szolgáltatja, hogy például csak a malomipart említsem.

Ily körülmények között kiváló gondot kellene fordítanunk a hazai őstermelésnek, és különösen a gazdasátnak minél gyorsabban emelésére. Ép ugy követeli ezt az ország jólétének s vagyonosodásának emelése, mint a nemzet művelődési érdeke, sőt oly sokat emlegetett önállósága is, mert csak azon nép lehet valóban önálló, mely saját esze s munkája után képes megélni, sőt magának bizonyos fokú jólétet biztosítani, és a kor-igényelte mindennemű magán- és társadalmi szükségait fedezni.

A hűbéri viszonyok megszüntetésével és politikai s társadalmi szabadságunk mellett a termelésnek, s vele együtt a nép jóléte emelkedésének legnagyobb akadályaul a tudatlan gazdálkodás szolgál, és leghatalmasabb előmozdítója a nép gazdasági értelmességének emelése leend. E tekintetben nagy ideje volna már: a gazdák legnagyobb tömegét képező telkes kisbirtokosok műveltségi érdekeiről gondoskodni.

E század második tizede óta, tanult gazdasztek alkalmazása, a tudomány által kifejtett gazdasági rendszerek s gépek behozása, és rész-

ben a gazdasági egyletek működése folytán, gazdaszatunk átalakult s termelésünk megkétszereződött, de csak a nagyobb s ugynevezett középirtokosoknál. Azonban maga az a másfélmilliónyi földmives nép, melynek épen az volna a feladata, hogy néhány hold földjéből teremtsen elő kenyérét és családjá jölétét, e nép ma is legtöbb helyen ép oly tudatlanul, ép oly kezdetleges módon gazdálkodik, mint a régi viszonyok között nálánál kevesebb jövedelemből is megélő ősapja. Pedig az országban levő összesen 1.631,071 birtokos*) között mintegy egymilliónégyszáz ezer ily telkes gazda polgár van, s ez osztály épen népünk magvát képezi.

Hogy népünk gazdaszati elmaradottságának legnagyobb okául csakugyan az agriculturalai műveltség hiánya szolgál, erről eléggé meggyőződhetünk, ha látjuk, hogy más országokban roszzabb talaj s kedvezőtlenebb körülmények között is a termelés sokkal nagyobb mérvű, a gazdaszat sokkal előrehaladottabb, mint a mi áldott vidékeinken.

Ez észrevételünkre azonban igen gyakran azon feleletet nyerjük, hogy azokat odakinn a szükség kényszeríté nagyobb szorgalomra, ta-

*) A föld- s erdéműveléssel foglalkozó 4.038,099 egyén között 46,317 haszonbérő, 14,860 gazdatiszt, 1.331,559 éves szolga, 1.314,292 napszámos és 1.631,071 birtokos van.

nulmányozásra s okszerűbb gazdálkodásra ; hála isten, az őstermő erőben még gazdagabb földünk népe még nem jutott ide.

Igaz, hogy más országokban is sok ilyen, de nem mindenütt és csak bizonyos részben vezette az embereket a közvetlen szükség okszerűbb gazdálkodásra, azonban épen e szükség bekövetkezését kell a műveltségnek megakadályozni. Azon jót s helyeset, mit a tudatlan, durva ember csupa physikai kényszerüsből kész teljesíteni, a művelt ember megteszi előrelátása s értelmisége által vezetve.

A szükséget a képzetlen ember leggyakrabban akkor veszi észre és tekinti tanító mestereül, mikor az már beköszöntött, sőt tán testileg is érezhetővé lön ; míg a művelt ember előre meglátja közeledtét, s magát ellene biztosítani igyekszik. Ne várjuk be, míg maga a természeti szükség talán épen a nyomor alakjában jö el népünk gazdasági mestereül, hanem siessünk ezt az agriculturái műveltség terjesztése által helyettesíteni. Ne felejtjük, hogy azon népek, melyeket állítólag csak a természeti szükség vezetett műveltebb gazdálkodásra s életmódra, nagyobb vagy legalább biztosabb jólétet élveznek, mint a mi népünk ; ő náluk egy aszályos, vagy pár terméketlen év nem idéz elő azonnal oly nagy vidékekre kiterjedő általános nyomort, mint ez nálunk szokott történni ; és azoknál a nép

önkénytes részvételével hoznak létre s tartanak fenn számos oly emberiségi s kulturai intézetet, a minőket ha nálunk iparkodunk létesíteni s terjesztetni: akkor a mi népünk szegény, tőle nem telik! Azután az ország igen sok vidékén a természeti szükség sem igen hiányzik már. Nem is szólok a felföld és Erdély sok helyeiről, melyeknek még a belgák, württembergiek s angolok számára is a földmivelés és gazdászkodás példányaiul kellene szolgálniok, ha csupán a szükség, s nem a műveltség volna a gazdaszatnak igazi kifejtője; legyen elég a magyar nép legszorgalmasabb, legszaporább s legélelmebb faja által lakott Székelyföldet emlitenem, melyet több izbeni ottvándorlásaimból is ismerek. Még azok is, kik tagadják, hogy létezik a székelyeknek tömegesebben való és folytonos ugynevezett kivándorlásuk, azt elismerik, hogy „létezik egy áramlat kelet felé“, azaz, hogy évenkint 5—6 ezer székely megy ki Oláhországba s Moldvába munkára, kik közül mégis annyi odakinn marad, hogy nagyrészt ezen az uton szaporodott fel ma már az Oláhországban lakó magyarok száma több, mint 70 ezerre. Megjegyzendő itt, hogy ezen ugynevezett kivándorló ezerek nem olyan egészen vagyontalan proletáriusok, mert ilyen osztály a Székelyföldön ugyszólván nem is létezik, hanem a legtöbb olyan, hogy magának is van valami fekvő

birtoka, de melyet már kevésnek talál arra, hogy belőle megéljen. E ténynyel szemben másfelől meg a földmivelés oly állapotban van náluk, hogy p. o. a határoknak Csikszékben (főleg Gy.-Szt.-Miklós felé) fele, a fejlettebb gazdaszatu Hárómszékben pedig egyharmada minden évben egészen ugar. Es a XIX-ik század harmadik negyedének végén ezt a vidéket mondják annyira túlnépesültnek, hogy lakosai ezrenként járnak más országba dolgozni s élelmet keresni! Minden nagyítás nélkül és teljes bizonyossággal állitható, hogy a Székelyföldön, ha a földmivelés és általában a nép gazdaszati culturája nem is azon magaslatra, melyen Belgiumban, Württemberg s Angolország némely helyein van — hanem csak oly fokra fejlődnek is, minőn Svájcban, Hollandban s Németország sok vidékén áll, akkor még egyszer ennyi lakos élhetne el a jelenleginél nagyobb jólétben, és a civilizált társadalmi élet igényeinek több kielégítésével. Évtizedek óta tanakodunk az ugynevezett székely kivándorlás megszüntetésén, lamentálunk a Székelyföld túlnépesedésén, és mind maig mit tettünk intensiv mezei gazdaszkodásnak kifejtése vagy iparágak meghonosítása s általában a nép gazdaszati műveltségének emelése érdekében?

Az ország legtöbb vidékén kisebb-nagyobb mértékben hasonló, sőt sok helyen szomorubb

állapotban van a néhány holdnyi föld vagyonára szorított nép gazdasága. Ez pedig annál nagyobb baj, mert hazánkban is már igen sok vidékén tapasztalható azon jelenség, melyet minden oly országban láthatunk, mely polgárisodását nem a más országokéval egykorulag és nem magából a népből fejti ki, hanem nagyrészen más, a művelődést előlívő nemzetektől nyeri; s e jelenség az, hogy a civilizációnak fokozottabb, finomabb igényei s többnemű életszükségletei sokkal hamarabb és nagyobb mértékben eljutnak a néphez, mint az azok kielégítésére és az e célból szükséges eszközök előteremtésére megkívánató értelmiség, ügyesség, szellemi és anyagi erő. Számtalan falvakban tapasztaltam, hogy azon nép, mely ma csak oly primitive gazdálkodik, mint gazdálkodtak öregapái, s mely ma sem tud földjéből nagyobb termést előkényszeríteni, mint tudtak apái ezelőtt 80 évvel: az élet kényelmeit, a butorzatot, a ruházatot, a tápszerket s társas mulatságokat illetőleg nagyon megváltozott, a külsőségekben civilizáltabb lett s oly életmódot folytat, mely kétszer háromszor annyi kiadással jár, mint járt öregapjának háztartása. Így nem csodálkozhatunk rajta, ha a magyar nép nem szaporodik, mert fél a sok gyermektől. Hogy ne aggódnék megélhetésük miatt, mikor azt látja, hogy csak az emberek

száma s az életnek csak szükségei szaporodnak, földje inkább megoszlik; de sem szakértelmisége nem növekedik, sem az eszközök, melyekkel a kevés talajból is több termést idézhet elő, sem azon módok, melyeken civilizáltabb éltszükségeit saját munkájával fedezhetné, előtte nem ismeretesek.

II.

Előbbi cikkemben elöadott okoskodásom eredménye tehát az, hogy ha nemzeti közjólétet akarunk, azon mintegy másfél milliónyi kisbirtokosból álló néposztály gazdasági culturájáról is komolyan kell gondoskodnunk, annyival inkább, mert közéletünkben is nagy részben ez alkotja azon tényezőt, melyet a nyugoti országokban az ugynevezett vagyonos polgári elem képez.

Sietnünk kell ezen telkes gazdaközönség körében képezni minél több oly művelt embert, ki vagyonszájából saját munkája után tud s ezért akar is elégtülten megélni; ki nem a közállapotok folytonos változtatásától, hanem saját munkásságától, gazdaságának intensív javításától várja jólétének emelkedését, s kit ennél fogva sem agrarius izgatásokkal, sem egyéb hiu kecségtetésekkel nem lehet oly könnyen félrevezetni.

De hogyan, minő módon és eszközökkel lehetne legcélszerűbben terjeszteni a nép között a helyes gazdálkodáshoz szükséges ismereteket és szakértelmességet?

Kétségkívül jó hatást gyakorolnak e célra a művelt birtokosok észszerű gazdálkodása által nyújtott jó példák is, csak hogy az ily tanult gazdák rendszeren egyszersmind nagyobb birto-

kosok. És a nép, ha eljárásaik jó eredményét látja is, legtöbbször úgy okoskodik: „haj! az ur teheti ezt, ő megszerezheti a gépeket stb. De szegény ember nem mivelheti úgy birtokát.“ Holott tudjuk, hogy a kis birtokon, s oly embernek, ki nem pénzes munkással, hanem maga dolgozik: még inkább lehet intensive gazdálkodni, mint a nagyobb birtokosnak.

Idővel sokat hathatnak a népre majd a kormány és a gazdasági egyletek, a nép számára rendezett előadások s gyakorlati oktatások által, melyeket szaktanárok és más szakértők tarthatnának, továbbá a gazdasági olvasmányoknak a nép között terjesztése, községi könyvtárak felállítására, és a falvakban gazdasági olvasó körök állítása által is. Ezekben a módokon különösen Belgiumban és Württembergben láttam, hogy sokat, és megbízható egyének állításai szerint, sok eredményre is tesznek. Így p. o. a Kis-Württembergben a jelen évben már 586 községben volt községi gazd. könyvtár összesen 58,996 kötettel; 126 gazdasági olvasó-egylet volt 3951 rendszeres olvasó taggal és 92 községben tartottak rendszeres gazdasági esti összejöveteleket (előadásokat), melyeknek 2759 látogatójuk volt. Hazánkban azonban, azt hiszem, ezek a módok még most kevés eredményre vezetnének. Szakkönyvek és lapok által csak ott lehet a tömegre szélesebb körben hatni, a hol az olvasás a nép-

nek már inkább megszokásává s életszükségévé vált, mint ez nálunk van, és a hol a nép több bizodalommal, mondhatnám hittel viseltetik a tudományos vizsgálódás eredményei s a tudomány tanításai iránt, mint a cultura alantas fokán álló azon emberek, kik különösen a földmívelést tárgyazó tudományos vizsgálódások iránt rendszeren azzal a véleménynyel vannak: „hogya szép az elméletben, szépen meg lehet írva a könyvben, de a gyakorlatban másként van, pedig a gyakorlat a földolog!” már tudniillik az ő eddigi gyakorlatuk, mert egyebet nem is ismernek. Hogy a tömegnél olvasmányok terjesztése által is nagyobb mérvben lehessen a gyakorlati haladást eszközölni, hogy a nép előítélet nélkül bizalommal fogadja a tudomány embereinek élőszóval vagy olvasmányban adott oktatásait: erre már a népnél az olvasás megszokása és azonfelül az illető szakbeli dolgokban is bizonyos mérvű tanultság és előismeretek szükségesek. Mindezt pedig a nép fiai csak gyermek és serdülő korokban, és az iskolában szerezhetik meg; épen ezért nézetem szerint, még a községi könyvtárak létesítését is népiskolai könyvtárak állításával kellene kezdeni.

És így végre is csak az iskolai oktatás által remélhetjük legbiztosabban s legalaposabban népünknek mind gazdasági értelmiségét emel-

ni, mind későbbi tovább-művelődését lehetővé tenni. De itt ismét az a nagy kérdés, minő iskolák, s minő iskolai oktatás által?

- Az 1868-ki népiskolai törvény már az általános vagy nálunk ugynevezett elemi népiskolákban kötelezőleg kívánja „a mezei gazdaság és kertészet köréből való gyakorlati utmutatásokat,” és a természettannak s természetrajznak a vidékbeli életmódra tekintettel tanítását. — A kormány által a községi iskolák számára kiadott tanterv pedig a III., IV., V. és VI-ik osztályoknak (tehát 8—11 éves fiuknak) hetenként két délután rendszeres gazdasági és kertészeti gyakorlatokat rendel.

Nézetem szerint is, minden tanításnak, tehát a gazdasági oktatásnak is legbiztosabb alapja a jó elemi nevelés és tanultság. Az elemi tanfolyam jól tanítása nélkül, főleg a népnek, bármely korban és bármit is csak nehezen, sok idő alatt s hiányosan taníthatunk. Azonban mégis, vagy éppen ezért, azt hiszem, hogy az elemi iskola mindennapi tanfolyamában még nem taníthatók a gazdasági ismeretek általánosan és csak némileg is kielégítő eredménnyel. És pedig nem azért nem, mintha 10—11 éves fiuknak nem volna még elég testi erejük az oktatásra szükséges gyakorlati munkákhoz, (sőt az erejükhöz mért kerti vagy gazdasági foglalkozást már 10 éves fiuknál általános ne-

velési érdekből is igen üdvösen lehet alkalmazni ott, hol elég idő van rá, p. o. hol intézetben bent lakó növendékek vannak); hanem azért, mert ezen általános vagy elemi tanfolyam feladata, a növendékekben az általános emberi műveltség alapjait, elemeit kiképezni s mintegy lerakni, s itt még minden szaktanítás vagy egészen jelentéktelen s eredménytelen, vagy ha nagyobb mérvű, akkor az általános műveltség kiképezését zavarja és rontja; továbbá azért, mert itt még a növendékeknek nem lehetnek meg a gazdasági ismeretek tanulásához szükséges ismeretelemek, s különösen az alapul és kiegészítőül szolgáló természettudományi és természettani ismeretek. — Ez okból az elemi népiskolában inkább csak gépiesen tanulhatnak be bizonyos gyakorlati munkákat, de azok kellő megértése nélkül. — Sokkal több eredménnyel lehetne gazdasági ismereteket tanítani a 6 éves elemi iskola után következő ismétlődő tanfolyamban, de a hol az összes tanórák heti száma télen 5, és nyáron 2 levén, jelenleg az idő rövideje sem engedi.

A nép gazdasági szakoktatását tehát az általános vagy elemi népiskolai tanfolyamon felül már tanintézetekben vagy tanfolyamokban is lehet s kell eszközölni.

A gazdasági szakoktatás céljából ezelőtt rendszeren kétféle tanintézetek, illetőleg tanfolyamok léteztek.

Elsők, a felsőbb tanintézetek, már tudományos előadásokkal, nagyobb birtokosok, gazdatisztek, szaktanárok s hasonló egyének kiképezésére. Ilyenek nálunk a m. óvári, az utóbbi időben állított keszthelyi, debreczeni s kolosmonostori tanodák. Ezen intézetek akár akadémiák, akár ugynevezett közép gazdasági tanodák legyenek, semmi részben sem szolgálhatnak a nép gazdasági oktatására.

Második osztályba tartoztak az ugynevezett földmives-iskolák (a németeknél Ackerschulék, a francziáknál écoles pratiques d'agriculture), melyekbe néhol két, legtöbb helyen három évi tanfolyamra vettek fel legalább 17 éves oly ifjakat, kik ha többet nem, az elemi népiskolát jó sikerrel elvégezték. Ezek azután az intézetben benn lakva, három évig naponként pár órai elméleti oktatást nyernek s azontul egész nap a gazdasági munkákban gyakoroltatnak, elannyira, hogy a lehetőségig általuk teljesítettnek a tanintézet gazdaságában szükséges minden munkát. Ez intézetek leginkább Württembergből terjedtek el, s 1865-től fogva hazánkban, Keszthelyen (vinczellérképezde), Debreczenben s Hradeken az állam, N.-Szt.-Miklóson (Torontálmegyében) pedig a megye s a gazd. egyesület által állítottak. A múlt évben pedig Korizmics László az országgyűlésen indítványozta 100 ily földmives-iskolának az országban felállítását.

III.

E földmives-iskolák elé eredetileg ugy külföldön, mint nálunk kettős feladatot tűztek. Első és fő céljukul azt akarták, hogy bennük majdan saját birtokukon gazdálkodó vagyonsabb paraszt-gazdákat képezzenek; a másik feladatuk pedig az volt, hogy nagyobb birtokosoknál szolgálendő egyéneket, vinczelléreket, béresgazdákat (a németeknél ugynevezett Werkführereket, s alsóbb fokú Verwaltereket) neveljenek. Ez utóbbi célt meglehetősen el is érték általuk. De az első és főcél, t. i. épen a nép gazdasági oktatása, az illető vidékbeli saját vagyonukból élő kisbirtokosok képzése, kivált az utóbbi időkben, majdnem sehol sem vagy legalább rendkívül csekély mértékben sikerült; minek legfőbb okául azon körülmény szolgál, hogy a néhány holdas parasztgazdák még ha akarnák is fiaikat taníttatni, igen ritkán képesek azoknak munkáját épen 17—20 éves korokban annyira nélkülözni, hogy őket három évre egészen beadják egy intézetbe, s midőn onnét hazakerülnek, akkor meg az általános hadkötelezettségnél fogva rögtön katonának ereszszék néhány esztendőre.

E miatt külföldön a földmives-iskolák közül sokat meg kellett szüntetni, s a melyek még léteznek is, annyira megnéptelenültek, hogy p.

o. Németországban is, a legtöbb helyen alig van a 3 éves tanfolyamban 6—8 oly növendék, kirel biztosan reménylhető, hogy maga gazdája leend.

E szerint a gazdanépnek nagyobb tömegben való agriculturalai oktatására az épen e végre külön szaktanodácul alkotott földmives iskolák sem alkalmasak.

Sőt azt hiszem, több oldalról ki tudnám mutatni, hogy e czélt semminemü, és bárhogy rendezett oly tanintézetekkel sem érhetnők el, a melyek kizárólag és külön önálló gazdasági szakiskolácul szerveztetnének.

E kérdésnek pár év óta tüzetes tanulmányozása folytán ma már erősen meg vagyok gyözdve, hogy a kis gazda népnek — nagyobb tömegben — még gazdaszati szakoktatását is csak ugy birjuk sikerrel eszközölni,

ha a növendékeket oly korban járátjuk e végre iskolába, midön azok munkáját szülöik még inkább nélkülözhetik, s ekkor is nem veszszük minden idejüket évekil annyira igénybe, hogy otthon a ház körül soha semmi hasznukat se vehessék ;

ha az elemi, vagy általában az előzött iskolai tanfolyam bevégzése után minél elébb elkezdik ismét a tanulást, ugy hogy a két tanfolyam között ne nagy oly időköz legyen, melyet iskolázatlanul töltenének. (Az elemi iskolából 12 éves

korokban kilépett, s azonnal nem iskolázott fiuk 17 éves korukig míg egyfelől életidejüknel fogva érettebb elméjüekké lesznek, másfelől annyit felejtének az elemi iskolában tanultakból s annyira kijönnek a tanulásból, hogy a földmives-iskolába beléptükkor az első évet az elemi iskola tantárgyainak szükséges ismétlése és a tanulásba ismét beleszoktatás veszi igénybe.)
Végre :

ha a gazdasági szaktanítást minél közelebb kapcsolatba hozzuk a nép általános műveltségét is eszközölő népiskolai oktatással. Minthogy ez, mint fentebb előadám, az elemi iskolánál, nem történhetik elég sikerrel úgy meg kell kísérleni a népiskolai oktatás felsőbb tanfolyamánál.

A dolog természetéből folyó, ez előadott okok által vezetettve, jöttem még 1869 év kezdetén azon gondolatra, hogy a népiskolai törvény 59—66. §-aiban rendelt felső népiskolák egy részét kellene akként szervezni, hogy a növendékek részletesebb elméleti és gyakorlati oktatást nyernének azon munkaágban, mely az illető községben vagy vidéken a nép legfőbb életfoglalkozását képezi.

Az országban törvény szerint is háromezáz egynehány ily felsőnépiskolát kellend állítani. Ezek között egyelőre tán csak 25-öt lehetne oly földmives-tanfolyammal ellátni, hogy az

elemi iskola 6 éves tanfolyamából kikerült 12—16 éves fiuk 3, vagy a mennyire lehet, 4 éven át a felső népiskola egyéb tantárgyai mellett a gazdasági ismeretekben s ügyességekben is elméleti és gyakorlati oktatást nyernének; olymódon, hogy a tanfolyam a törvényben rendelt 3 év alatt bevégeztetnék ugyan, de a hol lehető, (azaz a hol eszközölhető, hogy a növénydekeknek legalább egy része még egy évig járjon az iskolába,) oly helyeken még egy negyedik évi tanfolyam is nyitassék a gazdasági ismereteknek folytatólagosan és bővebben tanítására.

A gyakorlati oktatás érdekéből minden ily földmives felső népiskolához akkora földbirtokot kellene csatolni, a mekkorán azon vidéken a telkes kis gazdák többsége gazdálkodik.

A költségek az államnak aránylag igen kevésbe kerülnének. Rendesen a község vagy a vidék adhatná a telket, épületeket, a felső népiskolai három tanító fizetését (e három tanító taníthatná a gazdasági oktatáshoz szinte szükséges természetrajzi és természettani ismereteket) az állam pedig csupán egy vagy két gazdasági szaktanítót (kiknek egyike igazgató tanító lenne) nevezné és fizetné, s a szükséges felszerelést részben vagy néhol egészen fedezné. Mindez alig képezné harmadrészét egy külön önálló földmives iskola évi kiadásainak.

Minthogy az ily földmives felső népiskolák

ban a legtöbb helyen a növendékek csak a tanórákra járnának be; azonban gazdasági tanintézetnél már csak a házkörűli s egyéb apró munkák érdekében is szükséges, hogy legalább néhány növendék állandóul az intézetben lakjék: czél-szerű volna bizonyos számú szegény fiukat benn lakásra is felvenni, kiknek csekély tartásdíját pártfogó uraságok vagy gazdasági egyletek megfizethetnék. Ezek azután cseléde ké, (vinczellérekké, béresgazdákká stb.) képezhetnének, olymódon, hogy ezen tanfolyam elvégzése után egy vagy két évre önálló földmives iskolába mennének tanulmányaik bevégzésére.

A gazdasági szakoktatást egyáltalán eszközhetőnek látom a nélkül, hogy ez által a felső népiskola egyéb tantárgyainak tanítása károsan megrövidítenék. A népiskolai törvény 66. §-a szerint a felső népiskola egy-egy osztályának hetenként legalább 12, legfőlebb 24 tanórája lehet, a hittani, s a szintén kötelezettekül rendelt gazdaság-tani órákkal együtt. A földmives felső népiskolák tanterve tehát nézetem szerint ugy lenne megállapítandó, hogy hetenként a gazdasági oktatáson kívül a többi tantárgyakra átlag egy-egy osztályban 18 óra, a szorosán gazdasági ismeretek tanítására pedig 5—6 óra fordítassék, s ezenfelül taníttassék 2 órán, az iskola-termi tanórákhoz számíttatni másuttsem szokott

testgyakorlat. Az iskolai termekben adott ezen naponkint 4 órai tanítás mellett elég idejük maradna a növendékeknek erejükhez mért gyakorlati munkákra is.

A tanítás ily berendezésével a törvény rendelkezésének is elég lenne téve, s didactikai tekintetben is el merem érte vállalni a felelősséget, annyival inkább, mert Pestalozzi óta sok kitűnő nevelő által be van bizonyítva, hogy semmiféle munkát sem lehet oly czélszerűen használni általános nevelési képző eszközzül, mint az agriculturnai foglalkoztatást. A szakoktatást illetőleg szintén azt hiszem, hogy ha a gazdasági szakismereteknek is alapul szolgáló természetrajzi és természettani ismeretek a többi tantárgyak között kellő terjedelemben és gonddal taníttatnak, három vagy éppen négy éven át heti 5—6 órán, meg a gyakorlati munkák közben, annyit lehet tanítani s annyi szakképzettséget lehet a növendékekben kifejteni, mennyinek joggal várhatjuk komoly eredményeit az életben s jövőző gazdálkodásukban.

Elismerem, hogy egy külön földmives iskolában, hol 17—18 éves növendékek három éven át nem tesznek egyebet, mint gazdasági tanokat tanulnak s magukat a munkákban, oktató utasítások szerint, gyakorolják, több szakképzettséget szerzhhetnek, mint az általam tervezett földmives felső népiskolákban. Ámde oda meg ugyszólván

csak kivételesen mennek be épen azok fiai, kiket a gazdasági népoktatás által művelnünk kellene. Az országban létező négy földmives-iskolában a legközelebbi évben az összesen is alig 73. növendék között csupán 17 volt olyan, kinek szülői szintén földmivesek és kiket szülőik küldtek ez intézetekbe. *)

A kérdés tehát tulajdonképen az, hogy oly intézeteket állítsunk e a gazdanép számára, melyek mindegyikében átlag az állam 6—8000 forint évi kiadása mellett 5—6 földmives gazda képeztetik ki tökéletesebben, vagy pedig egy harmadrésnyi költséggel állítsunk annál számosabb oly földmives felső népiskolákat, melyekben évenként több száz, vagy tán idővel több ezer földmives fiu oktattatik leendő életfoglalkozására, ha tán mennyiségileg kevesebb tanítással

*) És ez nemcsak az állami intézetekben van így. A Torontálmegyei és megyei gazdasági egylet által Szt.-Miklóson fenntartott földmives-iskolába annyi növendéket (számszerint 13-at) sem tudnak kapni, a mennyinek ingyen-lakás, élelmezés és tanítás van biztosítva. Még azon községek sem küldenek ily ingyenes növendéket, melyek kötelezésük szerint évi 100 forintot fizetnek s ezért ingyen ellátásra küldhetnének egy egy fiut. Elannyira, hogy legutóbb is kénytelenek voltak üresen maradt 7 alapítványi helyre részben kóborlásból élő szegény fiukat szedni fel, de kiknek nagyobb részétől nem is remélhető, hogy földmivesek maradnak.

is, de azért oly mérvben, hogy a neki legszükségesebb szakismeretekből jelentékeny képzettséget visz magával az életbe?

Azonban sietek megjegyezni, hogy én a világerért sem vagyok ellensége a külön önálló földmives-iskoláknak, sőt azokat bizonyos számmal egyáltalán szükséges és nagyon hasznos intézkül tartom. De ellene vagyok annak, hogy oly célzt tüssünk eléjük, mely a tapasztalásnak majd minden országban látható bizonyítása szerint általuk el nem érhető, t. i. a kis birtokos gazdánép agriculturái művelését. A földmives-iskolák alkalmasak és szükségesek a végre :

1-ör, hogy bennük nagyobb birtokosoknál szolgálándó eselédek, gazdák, alsóbb fokú gazdasztek s kisebb bérlők képeztessenek ;

2-or, hogy részint előkészítő, részint kiegészítő középiskolákul szolgáljanak a felsőbb gazdasági tanodák mellett ;

3-or, hogy ha a sok száz ezer között akad egy-két oly vagyonosabb parasztgazda, ki fiának nagyobb mérvü kiképzését ohajtja, azt ily intézetbe beadhassa.

Állitson az állam az ország minden nagyobb vidékén ily földmives-tanintézetet, s azután szaporítsa azokat oly számmal, a minöben az élet szükségesekül bizonyítja őket, azaz, a mennyire képesek őket növendékekkel megnépesíteni (s pedig nem úgy, hogy az

ujjonnan létesített intézet a már létezettekő vonja el a növendékeket, hanem azon mértékben, a mint a létezők túlnépesedése az intézetek szaporítását kívánja.) A nép gazdasági oktatásáról pedig gondoskodni kell más módon, s nézetem szerint első sorban a tervezettem földmives felső-népiskolák felállításával.

A hol azután a tapasztalás azt bizonyítandja, hogy egy földmives felső népiskola kevés, és a helyi valóságos szükségek egy nagyobb szerű, önálló földmives-iskolát kívánnak: bármelyik évben lehet a felső népiskolát ilyenné átalakítani, vagy annak helyére azon községben önálló földmives-iskolát állítani. De akkor ezt ott tesszük, a hol már bizonyosak vagyunk, hogy az élet valóban szükségeli, s nem leszünk kitéve annak, s mi már meg is történt, hogy állítsunk egy megyébe nagy költséggel oly tanintézetet, melyben azon megye több százezer gazda lakosa közül négy növendék leend.

Erősen hiszem, hogy e földmives felső-népiskolák a külön földmives-iskolák növendékeinek számát nemcsak nem apasztandják, de jelentékenyen növelni fogják. Sok oly vagyonosabb szülő találkozand, ki az elemi iskola elvégzése után semminemű tanintézetbe sem küldte volna fiát, de a helybeli vagy szomszéd faluban levő földmives felső népiskolába eljاراتja. Ott pár év alatt kitünik a fiu talentuma, a szülő

gyönyörködik előmenetelében, látja kedvét a tovább tanulásra, s talán a szaktanító egy kis biztatására elhatározza, hogy ha már eddig tanult, hadd folytassa még, s elküldi egy földmives-iskolába. Hasonló példával máris szolgálhatnék a füredi szőlőmives felső népiskola kétéves életéből. Csak saját ismeretségem körében is, sok esetet tudok, hogy falusi emberek fiaikat, kikből sohasem álmodták, hogy egyéb legyen, mint 15—20 hold földjük szántóvetője, csupán azért tanítaták ki, mert a helybeli buzgó tanító felismerte a fiu talentumát, privat sziveségből előkészítgeté a gymnasiumra, s a szülőknek addig mutogatta, „nézzék már mennyit tanult a fiuk, kár ezt abbahagyni,“ hogy egyszer csak elvitték ő kelmét a kollégiumba.

IV.

A fentebbi cikkemben előadott okok s nézetek által indítva, kezdeményeztem 1869. tavaszán a füredi szőlőmives felső-népiskolát, s miután az létre is jött, a földmives felső népiskolákra vonatkozó fentebbi tervemet és javaslatomat egy emlékiratban még azon évben benyújtám dicsőült b. Eötvös akkor közoktatásügyi és Gorove akkor földmívelési miniszter uraknak. Emlékiratomban kértem, hogy kezdetben 30 ily felső népiskola állíttassék, s azután azon mértékben mint tanerőket képeztetgetnek, szaporításának mintegy százra, míg ezen 30 iskola felállításának előmunkálatai tartanak: az alatt 25—30 tanítójelöltet küldjön ki a kormány, hogy magukat szaktanítókul képezzék ki. B. Eötvös egészen elfogadta az eszmét, s minél előbbi kivitelét óhajtotta. Ő is azon nézetben volt, hogy a népnél az életfoglalkozásra szükséges szakismereteket csak úgy bírjuk nagyobb tömegeknél terjeszteni, ha azok tanítását a népisk. oktatással kapcsoljuk össze. E mellett azonban még különösen azért tetszett neki e tervezet, mert azt hitte, s biztosan reménylette, hogy a felső népiskoláknál gyakorlati tanfolyamok szervezése a népnél erősebben felkölteni, s fokozni fogja általában az oktatás iránti érdeklődést s szeretet-

tet az által, ha a szülők látandják, mikép gyermekeik az iskolában nem csupán oly elméleti ismereteket tanulnak, melyek értékét ők nem igen tudják méltányolni, hanem oly gyakorlati képzettséget s ügyességeket is szereznek, melyek hasznait szemmel láthatják. Gorove miniszter ur hasonlólul kijelenté, hogy elvben ő is elfogadja az eszmét, s felhivta a közoktatásügyi minisztert, hogy a részletes kivitel megállapításáért a két miniszterium által egy vegyes bizottság alakittassék. Ez akkor létre is jött, s a tervezet lényege iránt kedvezően is nyilatkozott. A gazdasági szakemberek oda nyilatkoztak, hogy a gazdasági szakoktatásra elégnék tartanak egy egy osztályban hetenkint 5 elméleti tanórát, mire mi — a cultusminiszter küldöttei — kijelentők, hogy ennyi adható a többi tantárgyak megszorítása nélkül.

Ezek folytán b. Eötvös, azon sokszor kifejezett hitben, hogy a közoktatás, s különösen a népnevelés terén teendőkbén már nincs időnk a várakozásra és veszteglésre, annyira sürgősnek tartotta az eszme kivitelét, hogy a két miniszterium közötti tárgyalások befejezését és a következő évi költségvetés tárgyalását be sem várva, már az 1870. év nyarán egyfelől póthitel - javaslatban kért az országgyűléstől száz ezer forintot gazdasági felső népiskolák felállítására, más felől részint kiküldötte által, részint személyes

utazásaival egyezségeket kötött, vagy megállapodásokra jutott oly községekkel s vidékekkel, melyeken a gazdasági oktatást legsürgősebbnek, s általános kulturai tekintetben is legfontosabbnak tartá, p. o. a Székely földön: Csik-Szeredán Gyergyó Sz.-Miklóson, és Szepsi-szt.-Györgyön, a Királyhágon innen pedig Szegeden, Kecskeméten, Hódmező Vásárhelyen és Czeglédén. Ezenfelül az 1871. évben ily iskolát akart létesíteni: Szentesen, Makón, Dicső-Szt.-Mártonban. (Erdély, Küküllő), Alvinczen (Erd.) és a felföldön 3 helyen. — A már megkötött egyezségek és megállapodások szerint mindenütt a község vagy vidék adta volna 1. a szorosán a felső népiskolai oktatásra szükséges tanítók fizetését, 2. az összes épületeket, 3 a felszerelést részben vagy egészen, 4. a gazdasági telket, s pedig néhol több száz holdat; úgy, hogy a gyakorlati oktatáshoz nem szükséges rész jövedelme szintén a gazdasági oktatás költségeire forditassék. Ezen felül p. o. Csikszék kebelebeli 60 növendék számára biztosította az élmezésüket fedező stipendiumot. Az állam pedig nevezett s fizetett volna mindegyik iskolába 1—2 szaktanítót; továbbá a felszerelésre adott volna bizonyos összeget, s egy pár helyen (p. o. H.-M.-Vásárhelyen) a tanulmányi alapnak úgy is kikölcsönözni szokott tökeiből, kölcsönzött volna a községnek biztosíték mellett egy összeget. Mig ez

előmunkálatok idebent folytak, az alatt az országgyűlés által megszavazott 100 ezer ftból 25 ezeren 25 egyént küldött külföldre a gazdasági szaktanítás tanulmányozására, oly célból, hogy 1871-ik őszére a szaktanítók is kineveztetessenek minden ily iskolához, (mit eszközölhetni annyira reménylett, hogy p. o. Csikszéket felhivta, hogy a szaktanítónak 1871. őszén leendő kinevezéseig is a többi tanítókkal a nem gazdasági tanítást kezdje meg, s a 60 ösztöndijas növendéket vegye fel, mi a szeredai iskolában meg is történt) A még rendelkezés alatt maradt 75 ezer forintból a felszerelések, s egy pár helyen az állam részéről is szükséges építkezés fedezettettek volna, s e célra p. o. a füredi szőlőmives felső népiskola épülettervét s költségvetését 1870 végén el is készítetté.

Eötvös halála után, úgy látszik, ez egész ügy függőben maradt. Hogy a jelenlegi cultusminister urnak sincsen a gazdasági felső népiskolák ellen semmi principialis kifogása, sőt hogy ő is óhajtja azok létesülését, ezt mutatja azon egy tény, hogy 1872-iki költségvetésében ő is száz ezer forintot irányzott elő e célra, még pedig az indokolásban kijelentett azon nyilatkozattal, hogy „meggyőződésem az, hogy ily intézmény idővel kiszámíthatlan hatással lenne a népszerű gazdálkodásának fejlesztésére s a közvagyonosodás emelésére.“ Ugy hallom, hogy a

cultus és földmívelési miniszter urak az idén, még a tavaszi hónapokban, ismét alakítottak e czélra egy vegyes bizottságot, mely a kérdést tárgyalta. Mind e mellett tudtomra sehol sem jönnek létre a tervezett ily földmives felső népiskolák, kivévn a már létezett füredit s a csikszeredait, melyben, mint hallom, szaktanító nélkül megkezdette a szék az oktatását mintegy 70 növendéknek.

1871. Julius végén ismét egy emlékiratot nyújtottam be a közoktatásügyi és a földmívelési minister urakhoz, melyben némely hallott félreértéseket igyekeztem felderíteni, s az ügy mielőbbi elintézését kérelmeztem.

Szükségesnek láttam a következők teljesebb megérthetéseért ennyit közölni az ügy történetéből.

Bár az egész tervezet ismeretes lehetett mindenki előtt, ki akár a népnevelés, akár a gazdasági közoktatás iránt érdeklődik s annak mozzanatait figyelemmel kísérte; s bár tudva lehetett az is, hogy a gondolat többé nemcsak az én jelentéktelen egyéniségem véleménye vagy ohajtása, hanem oly eszme, melyet az ország közoktatási kormánya egykor magáévá tett s annak nagyobb mérvű kivitelét meg is kezdé s mely már a törvényhozás elé is került; mindamellett senki sem vette magának a fáradságot, hogy

azt a sajtó útján, vagy egyéb módon nyilvánosan megbirálja, s akár a nevelés s általános didactica, akár a szaktanítás szempontjából érvekkkel, tüzetese mutassa ki netaláni hiányait avagy kivethetlenségét.

Azonban mégis másod-harmad kézből hallottam tervezetemre vonatkozólag némely általánosságokban kifejezett aggodalmait s nehézségeit oly tekintélyes férfiaknak, kik részint a népneveléssel, részint a gazd. szakoktatással szintén foglalkoznak.

Ez aggodalmak és kifogások a következők:

1. A növendékek azon korokban, melyben a felső népiskolába járnak, t. i. 12-ik évük betöltésétől 16-dik évükig még sem testileg nem elég erősek a gyakorlati oktatáshoz szükséges gazdasági munkák teljesítésére, sem szellemileg nem elég érettek a gazdaságtani ismeretek tanulására.

2. A törvény által czélzott felső népiskolai oktatás megzavarása és routása nélkül azzal nem kapcsolható össze oly mérvű szakoktatás, hogy az ne csupán játék legyen.

3. A gazdasági tanítást a népiskola után külön szakiskolákban, t. i. a földmives iskolákban kell eszközölni, a növendékeknek 17, vagy legalább 17-dik évétől kezdve. Ily földmives iskolát kell az országban minél többet (p. o. minden megyében egyet) állítani.

Legutóbb pedig azon nézetet hallám, hogy 4-er, ám állittassék gazdasági tanfolyam némely felső népiskoláknál, de úgy, hogy a 3 éves tanfolyam bevégezése után egy külön 4-ik évben tartassék a gazdasági szaktanítás.

A mily buzgósággal akarok valamely meggyőződéssel igaznak, s nagy horderejűnek tartott kulturai czél kivitelére minden tölem telhető s önmagában szabados módot elkövetni; s a mily kész vagyok érte minden áldozatra és küzdelemre: ép oly kötelességemnek ismerem bármely elfogultságtól gondosan óvakodni, s vigyázni, nehogy valamely gondolat valóításáért erőlködjem csak azért, mert tán véletlenül beleszerettem, holott tárgyilagos megvizsgálás, s kellő körültekintés után az helytelennek vagy épen káros következésűnek bizonyulna be.

Minthogy pedig akkor, midőn javaslatomat tettem, a gazdasági szakoktatás terén igen kevés positiv ismeretem volt, s inkább csak a dolog természetéből s a hazámbeli nép műveltségi viszonyainak és szükségéinek ismeretéből — kiinduló okoskodásom vezetett tervezetemre, ennél fogva mihelyt a fent említett ellenvetéseknek legalább egy részéről már a mult évben értesültem, első teendőmnek tartottam, mielőtt azokra válaszolnék, az egész ügyet és kérdést lelkiismeretesen tanulmányozni, és a gazdasági oktatás módjait s eredményeit úgy a hazában,

mint a lehetőségig a külföldön is megismerni. Ez volt egyik célja a múlt év őszén Bajorországban és Svajczban tett vándorlásomnak is, s e tárgyról szerzett tapasztalaimat kiadott tanulmányaim 143—191 lapjain közzé is tettem. Hasonlóul főleg e kérdések tanulmányozásáért utaztam ez idén Németországba (különösen Nürnberg vidékén, Würtembergben, Badenben) Belgiumban s kezdtem Hollandban. Mindenütt a gazdasági tanintézetek meglátogatásán felül, szerencsés voltam úgy a szaktanárokkal, mint a kormányoknál a gazd. oktatásügyeket intéző urakkal értekezhetni a gazdasági népoktatás kérdéseiről. Egyszeremind előadtam a nálunk szóban levő gazd. felső népiskolák tervezetét, valamint az e terv ellen felhozott ellenvetéseket is.

A mi kételyem magamnak is volt, azt e két utazásomban szerzett tapasztalásaim, ismereteim s nagy tapasztalású kitűnő szakemberek bátorításai eloszlatták. És a mi nálam két év előtt csak logikai következtetés eredménye volt, annak legnagyobb részét a látott s hallott tények és nyert értesítések pozitív bizonyossággá emelték.

Mielőtt a fentebb idézett aggodalmakra s eltérő nézetekre felelnék, röviden előadom az e kérdéstről Belgiumban s Németország egypár államában szerzett ismereteimet.

V.

A gazdasági oktatás Belgiumban.

A belga kormány 1848-tól kezdve körülbelül 1854-ig összesen 13 gazdasági tanintézetet állított fel, melyek közül 11 földmives-iskola volt.

A közoktatás terén általában igen tevékeny és buzgó Rogier belügyminiszter 1848. január 15-ikéről egy körlevelet intézett a tartományok (vagy megyék) kormányzóihoz, melyben előadja, hogy a kamarák elé 1846. novemberben terjesztett törvényjavaslat szerint mindegyik tartományban legalább egy-egy földmives-iskola (Ecole pratique d'agriculture) állítandó, a lehető legig a württembergi, illetőleg a hohenheimi földmives iskola mintájára, (modèle, autant que possible, sur l'école inférieure de Hohenheim). — Ugyane körlevelében előadja Rogier a czélba vett ily tanintézetek tervezetét, s felállításuk módozatát is. Felhívja a kormányzókat, hogy megyéjükben keressenek oly jó birtokosokat, kik egyszersmind kitünőbb gazdák, s kik hajlandók volnának a kormánnyal oly szerződésre lépni, a mely szerint birtokaikon gazdasági tanintézet vagy tanfolyam állítatnék fel, s e végre ők gazdaságukat a szakoktatás czélja s kellékei szerint kezelnék, és bizonyos

számu 16—20 éves ifjakat fogadnának be, kiknek munkájuk fejében, (talán az államtól is nyerendő némi felülfizetésért) lakást, élelmezést és teljes ellátást adnának. — Az elméleti oktatásra az állam alkalmazandott legalább egy szaktanárt. Végül azon ohajtását fejezi ki a miniszter, hogy az ily tanintézetek ha csak lehet vagy néptanítóképezdek közelében, vagy iparos avagy más felsőbb népiskolai tanodák szomszédságában helyeztessenek el.

Ugyanazon időtájt kiadta Rogier a vállalkozó birtokosokkal kötendő szerződés mintáját is. Ebből még tisztábban látható a célba vett intézetek szervezete. E szerződési minta szerint:

1. A vállalkozó helyet ad birtokán a gazdasági tanintézetnek s egész gazdaságát a szakoktatás célja és kellekei szerint rendezi be és kezeli.

2. Bizonyos számu ifjakat felvesz teljes ellátásra, melyért a kormány egyezségileg megállapított határozott összeget fizet személyenkint.

3. A felvett ifjak kötelesek minden gazdasági munkát teljesíteni, — azonban nem erejükön felül, és csak annyit szabad velük dolgoztatni, hogy elég idejük maradjon az elméleti tanulásra is, — végre kikötetett, hogy a gyakorlatokat a növendékekkel a legprimitivebb munká-

kon kell kezdetni, s fokonyként vezetni be őket a complicáltabb munkákba.

4. A növendékek 3 évig maradnak az intézetben.

5. A kormány az elméleti oktatásra egy szaktanárt, s mellé egy állatorvost és egy számtartót (un agent comptable) alkalmaz és fizet az állami pénztárból. Az elméleti tanár az intézetben lakik.

6. A vállalkozó főigazgatása (haute direction) alatt áll az intézet s összes személyzete, de a szervezeti s minden részletes szabályokat a kormány állapítja meg.

7. Minden gazdasági munka, beszerzés, építkezés és felszerelés a vállalkozó költségén történik, s csupán azon gazdasági beszerzéseket s beruházásokat fizeti az állam, melyek az elméleti oktatás érdekében szükségessé válhatnak.

A földmives-iskoláknak vállalkozó jelesebb gazdákkal kötött ily egyezségek által létesítését nagyrészen takarékosági érdekből akarta a kormány eszközölni, egyfelől azért, hogy rövid idő alatt annál több intézetet állíthasson fel, s másrésztől azért, mert a tervezett iskolákkal az első kísérletnél a siker problematicus lévén, nem akartak a befektetésekkel nagy összegeket kockáztatni. A takarékosági szempont mellett azonban még azon körülmény is

índította Rogiert az egyezés kötésére, hogy kiváló sulyt helyezett a gyakorlati oktatásra, s más uton nem vélték hamarjában annyi és oly ügyes gyakorlati szakoktatókat szerezhetni, mint a minöket reménylettek azon egyénekben nyerni, kik saját birtokukon huzamosabb gyakorlati gazdálkodásuk által e téren elismerést vívtak ki. Mind e mellett alig néhány helyen sikerült ily egyezségeket kötni, s az intézetek nagyobb részét kénytelen volt a kormány e célra részint bérelt, részint szerzett birtokokon állítani fel.

Igy jöttek létre 1851-ig a következő gazdasági intézetek:

a) szorosan gazdasági és földmives-intézetek (*Ec. d'agriculture*) 1. Thourouban, 2. Berg-op-Zoom-on (Thourounál), 3. Verviersben, 4. Chimay-n, 5. Tirlemontban, 6. Leuzben, 7. Attersben, 8. Ostainben, 9. Rollében, 10. Ovs-tackerben, tehát mindegyik tartományban;

b) gazdasági eszközök ipariskolája (*Atelier et école d'apprentissage pour la fabrication des instruments aratoires*) Haine-St., Pierre-ben.

c) állatgyógyászati államiskola Courtraiben, és

d) kertészeti iskola Vilvordeban (Brüssel mellett).

A kormány minden kísérletet megtett s minden általa kigondolhatott módot elkövetett e

tanintézeteknek fentartására. Többször változtatott szervezetükön, módosította tanterveiket, (különösen 1852-ben, midőn már az elméleti oktatásra is nagyobb súlyt fektetett), s mindenkép igyekezett őket az élet gyakorlati szükségének s a viszonyoknak megfelelőkké tenni. Azonban daczára az erőlködéseknek, 1869 ig, tehát az első 20 év alatt a vilvordei kertésziskolán és az állatgyógyászati intézeten kívül a többi mind a tizenegy földmives-iskolát meg kellett szüntetni s pedig azért, mert a hazai — s különösen a vidékbeli gazdák fiai közül nem kaptak növendékeket, daczára annak, hogy megellátást is ingyen adtak nekik. — Sok helyen az intézetbe belépett kevés számú növendékeknek is nagy része külföldi volt. (Igy p. o. nyugoti Flandriában. Van Eyck urtól, a gyakorlati ipariskolák igazgatójától hallám, hogy a thouroui, (tehát Belgium nyugoti részén Németországtól legtávolabb fekvő) gazd. iskolában több növendék volt Németországból, mint Flandriából vagy egész Belgiumból. A külföldiek pedig ugy látszik leginkább az igen kifejlett belgiumi gazdálkodás megismeréseért jöttek, (s jönnek ma is — Gemblouxeba.)

Beszéltem e tárgyról a többek között Lejeune urral, a gemblouxe-i gazd. főiskola igazgatójával és Bellfroi urral, a belügyminiszteriumban a gazdasági ügyek és közoktatás főnökével. Mindegyik oda nyilatkozott, hogy a kisebb bir-

toku gazdaközönség számára állított földműves-iskolák, azaz: alsóbb- és középfoku oly tanintézetek, melyekbe 16 éven felüli ifjak több évi tanfolyamra vétetnének fel, náluk egyáltalán eredményteleneknek és fentarthatlanoknak bizonyultak, 1-ör mivel a kisbirtokos gazdák nem nélkülözhetik fiaikat azok 16 éves korán felül, 2-ör mivel náluk már a népnél is oda fejlett a földművelés, hogy a gazdanép ily áldozatnak szükségét sem érezi; és 3-ör mert, a ki már annyi ideig bir és akar tanulni, az nem földműves-iskolába, hanem felsőbb gazdasági intézetbe megy magasabb ismeretkör szerzéseért. — A földműves-iskolák (*ecoles pratiques d'agriculture*) — beszélé Lejeune ur: — a gyakorlati munkákra s azokkal járó oktatásra vannak alap tva. Igen, de a nagyobb birtokosok, s gazdagabbak fiai nem akarják e munkákat maguk végezni, a szegény emberek s a kis gazdák pedig fiaikat azok 15 éves korán tul már saját gazdaságukban alkalmazzák mindennemű munkára s nem adják be intézetbe dolgozni az intézet számára. Általában úgy láttam, hogy mind a szaktanárok, mind a kormányférfiak tapasztalásaik folytán arra a nézetre jöttek, hogy náluk a nép magukban a gyakorlati munkákban s a föld művelésének külső módjait illetőleg, már az életben is oly képzettséggel bir, miként ezen ügyek elsajátításáért nem akar, s

nem is igen szükséges, intézetbe jönnie. Megtanulja azokat saját földjének művelése közben a fiu az apjától. Hanem igenis nagy szükségük van arra, hogy a tényleg is szokásban levő gazdasági eljárások s munkák okait megértsék, hogy a folyton haladó gazdasági s természeti ismeretek közöttük terjesztessenek, és hogy a gazdászat újabb vívmányai s eszközei velük megismertessenek. Ezeket kell a népnek oly korban és oly modorban tanítani, a mint az életviszonyok megengedik.

A különböző tartományokban is azt tapasztaltam, hogy ezeken a nézeteken alapulnak mindazon különféle eljárásaik és törekvéseik, melyekkel a nép gazdasági műveltségét igyekeznek emelni. Mert bár jelenleg az 1860*)-ban állított gembloux-i felsőbb gazdasági tanintézet, a vilvorde-i kertészeti iskolán, s az állatgyógyászati tanodán kívül egész Belgiumban nem létezik külön gazd. tanintézet: mégis mind

*) A földmives- s e nemű iskolák helyett állított Gembloux-ban (Brüsseltől a namure-luxemburgi vasúton 1 $\frac{1}{2}$ óra) s nyitattott meg 1861-ben egy felsőbb gazdasági iskola, mely elég nagyszerű, s kitűnően felszerelt. Az utolsó években már évenként 80—100 növendéke is volt, 1867-ig azonban rendszeren 34—30 között változott. A növendékeknek általában több mint fele külföldről jött Európa s Amerika majd minden országából.

e mellett kevés ország van, hol nagyobb erőfeszítéssel s többféle módokon dolgoznának a nép gazdasági műveltségének emelésén s terjesztésén.

A nép gazdasági oktatásának nevezetesebb módjaiul a következőket jegyezhetem fel:

1. A néptanító-képezdekben is megkísérleték a tanító-jelölteknek nagyobb mérvű gazdasági oktatást adni. E tanfolyamokat több helyen dicsérik is, de másfelől többek, s p. o. Lejeune ur is, úgy nyilatkoztak előttem, hogy ez eljárás eredményei közel sem feleltek meg a hozzá kötött várakozásoknak. — Altalában, igen nehéz, sőt alig lehető a rövid képezdei tanfolyamon, a többi tantárgyak káros megrövidítése nélkül, oly mennyiségű s mérvű gazdasági képzettséget sajátíttatni el a tanítónövendékekkel, hogy azok annyi szakavatottságot nyerjenek, miként a gazdasági ismereteket kellően tanítani is tudják. Ez aggodalmat annyival inkább méltányolhatjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a belga képezdekbe való felvételhez csupán az elsőd (elemi) iskola jól elvégzése kivántatik. Azonban azt elismerik, hogy a tanítók az így nyert képzettségük által is sokat tesznek a gazdasági oktatás érdekében a népiskolákban és falukban. Különösen azon tanítók, kik vagy kiváló szeretettel vannak a gazdaságról, vagy pedig ál-

talában a képezdében szerzett szakismereteiket tovább képezik.

2. A népiskolai tanfolyamokban tanítják a gazdasági ismereteket, és pedig úgy az elsőd (primaire) iskolákban, mint a serdülők tanfolyamán.

Tankötelezettség nem lévén, a gyermekek rendszeren a 7-ik évtől a 10—11-dik év betöltéséig járatnak iskolába, s azontul vagy a városokon levő felső népiskolába, (Ecole moyen) vagy az életbe mennek, s csak kevés fiu és rendetlenül jár még 12-dik évében is az elsőd iskolába. E miatt az elsőd (elemi) iskolák még a nagy városokban is rendszeren 4 osztályuak, s a növendékek egy része az egyik vagy másik osztályt két évig frequentálja. — A gazdasági ismereteket azután a felső két osztályban tanítják, oly módon, hogy az olvasókönyvek épen a belgiumi gazdasági életből vett ily olvasmányokat tartalmazzanak, s azokat olvasás közben a tanító mindannyiszor magyarázza. E mellett a falusi iskoláknál kertek vannak, melyekben a szoroson kertészeti (zöldség, gyümölcs, stb.) termesztés mellett a gabna-termesztést is mutatja s tanítja a tanító. Mondják, hogy a hol a tanító különösen érti s kedveli a gazdászatot, ott az egész oktatást erre irányozza.

Sok helyen, a hol a gazdasági oktatás iránt buzgólkodó tanfelügyelők vannak, az 1866. óta

szervezett „serdültek tanfolyamán“ (cours d'adultes) tartanak gazdasági oktatásokat nagyobb mérvben, mint az elemi iskolában.

Megjegyzendő, hogy a serdültek tanfolyamának kettős célja lévén (t. i. egyfelől oly legalább 14 éveseknek, kik az elemi iskolát elmulasztották, ezt utánpótolni, s másfelől az elemi iskolát úgy a hogy végzett, ugyanily koru növénydékeknek továbbképző iskolául szolgálni), az két különböző s parallel vezetett tanfolyamot foglal magában, t. i. egy elemi s egy ugynevezett felsőbb cursust. Ez utolsóban tanítanak, a hol t. i. e célra alkalmas egyént kapnak, gazdasági ismereteket is. Általában e tekintetben igen sokat tehetnek s több helyen tesznek is a népiskolák tartományi és cantoni (vagy járáshe'i) tanfelügyelői. Így pl. tudomásom szerint tiszteletreméltó buzgalmat fejt ki e téren nyugoti Flandria tartományi tanfelügyelője, Germaine ur, kivel e tárgyban közelebbről is értekeztem Brúgeben. Ő például a gazdasági ismeretek tanítására való szigorú felügyeleten s buzditáson felül maga irt egy gazdasági tankönyvet az elemi, s egyet a serdültek iskolái számára. — Azután a tartományabeli tanítókkal koronkint conferentiákat tart e célra. Ez összejövételen tankönyvének minden egyes fejezetéről előadást tart, azt tüzetesen megmagyarázza s egyszersmind kísérletekkel világosítva adja elő a hozzá szükséges természet- és vegytani is-

mereteket is. Minden ily conferentia végeztével pályázatot tüz ki az ott tárgyalt themákra, mire valamennyi tanítónak írásbeli pályamunkát kell hozzá beadnia. És Germaine ur minden ily dolgozatot átvizsgál, hibáit s hibás felfogásait kiigazítva küldi vissza szerzőjének. Így magyarázzák s tanítják azután a tanítók az emliett olvasókönyvet iskoláikban, honnét meg a gyermekek azt hazaviszik s esténként olvassák szülőiknek.

Azonban természetesen, az oktatás bármely ágában is csak ott fejthet ki ily tevékenységet a tanfelügyelő, hol nem 100—150 □ mértföldnyi területe s 300—400 községe van, miként nálunk,*) s kissé más szervezetük, s másnemű munka- és hatáskörük van, mint a mieinknek.

Érezhető és jó hatását tapasztalják az iskolákhoz alkalmazott könyvtáraknak is, melyek nagyrészen gazdasági munkákból állnak. Nyugoti Flandriában p. o. évenként minden köz-

*) Az 536 □ mértföldnyi területű, kövezett országutakkal és Európában legsűrűbb vasúthálózattal ellátott Belgiumban jelenleg is 9 tartományi s 55 cantonál tanfelügyelő van a népiskolák felett, ezenfelül a tanítóképezdéknek 1 s a középtanodáknak 3 tanfelügyelője. Ezekon kívül az egyházi népiskolai felügyelők szintén mintegy 50 en vannak. A tanfelügyelők majdnem kivétel nélkül tanügyi szakemberek. És még ezeken kívül jönnek a különféle ipariskolák különféle tanfelügyelői. És valamennyi tanfelügyelőség van mellék foglalkozás, hanem önálló hivatal.

ség költségvetésében legalább 50 frankot ad e célra a tartomány.

3-or. Sokat tesznek az agriculturai műveltségnek a nép között terjesztésére a gazdasági egyletek, kik — úgy látszik — ezt ismerik legfőbb feladatukul.

Mind a kilencz tartományban van egy-egy gazdasági egylet, mely összeköttetésben áll a Brüsszelben levő központi bizottsággal. Mindegyik tartományban ismét több alegylet, vagy néhol csak osztály, van. Mindegyik gazdasági egyletnek hetenként többnyire egy nyomtatott iven s illusztrálva megjelenő legkevesebb egy közlönye van. Csak én magam vagy 15 ily különféle gazdasági lapot láttam. Az egylet tagjai díj nélkül kapják őket. Előfizetési árak is csekélység: egész évre 3—4 frank. Alig van egy pár drágább t. i. 5 frankos. Az egylet tagjai azután annyira elterjesztik e közlönyeiket, hogy a 12—20 hectaros gazdák nagy részénél, talán többségénél látható legalább is egy ily szaklap. E szaklapoknak két igen gyakorlati sajátságát kell megemlítenem. Először azt, hogy mindegyikben azon illető tartomány vagy vidék gazdasági viszonyait s szükségait tárgyalják, melynek számára a lap megjelenik, és a hol az illető gazdasági egylet működik. Másodszor azt, hogy iparkodnak bennük a néppel megismertetni minden újabb vivmányát és esz-

közét a gazdasági culturának, de ezt is mindazon illető vidék specialis viszonyainak szempontjából tárgyalva. Az új találmányoknál is mindjárt arról irnak, mennyiben és hogyan volna az alkalmazható az illető vidéken. Így a nép is érdeklődve olvassa azon ismereteket, melyeket általánosságban elmondva talán igen unalmasaknak talált volna.

A gazd. egyletek másik igen eredményes működését képezi a conferentiák vagyis előadások tartása. Minden egyes kisebb vidéken, vagy nagyobb községben népies előadásokat rendeznek azon tárgyakról és kérdésekről, melyekről tapasztalják, hogy ott legsürgősebben kell a népet felvilágosítani. A hol p. o. valamely káros előítéletet, vagy téves gyakorlatot, vagy bizonyos dolog felől kiváló tudatlanságot tapasztalnak avagy új kérdések merülnek fel, ezekről az egylet jelentést tesz a kormánynak, megírja a bajt s a felderítendő kérdéseket és kér azok megvizsgálására és a népnek felőlük való felvilágosítására szakembert. A kormány azután vagy a 3 tanintézet valamelyikéből, vagy máshonnét rövidebb hosszabb időre küldi az illető szakembert, ki az ügy megvizsgálása után tartja az u. n. conferentiákat a nép előtt.

Azonban bármily tiszteletreméltó és nagy eredményü legyen is az egyleteknek e kettős módon és sok évek óta kifejtett működése: de annak feltétele és alapja ott is az isko-

lai tanítás. Ők is csak a lakosságnek jobban iskolázott részére birnak gyümölcsöző hatást gyakorolni. El kell ismernünk, hogy a belga társadalom egy jelentékeny s művelt része mind az iskolában, mind az életben élénk harczot folytat a tudatlanság ellen.

Ők jól tudják, hogy gazdaszatuk, minden nagy előrehaladottsága mellett is, csak a népnek e tekintetben szinte folytonos művelésével képesek még fokozni a termelést s a birtok értékét.

A két Flandriában az utolsó 20 év alatt minden 10 évben megkétszerődött a föld értéke. Jelenleg p. o. egy hectar föld ára 4000—4500 frank, egész 10,000 frankig (vasuti állomás és város közelében).

Igen, de azután egy hectar tiszta jövedelmeül 2—300 hectárnál *nagyobb birtokon 80 frankot, 15—30 hectaros kis birtokon pedig egy-egy hectarból 140—180—200 frankot számítanak.

Több gazdával beszéltem, kinek az idej igen közepes terméssel egy hectar 30 hectolitre ($48\frac{3}{4}$ mérő) huza termett, s abban a földben aratástól őszig még zöldséget vagy répát is termesztett.

Egy hectár = 2780 □ öl.

VI.

A gazdasági közoktatás Württembergben.

A kis Württemberg e század eleje óta majd egész Európában zászlóvivője volt a gazdasági közoktatásnak.

Tudomásom szerint e téren uttörőül a svajci Fellenberget tisztelhetjük. Ő volt az első, ki Hofwyli intézetében paedagogiai alapokra, nevezetesen Pestalozzi elveire fektetve kezdeményezé a gazdasági képzést, azt az általános neveléssel, legbensőbb összeköttetésbe hozta a növendékeknek már gyermekkorában. Az ő célja nem csupán a gazdasági szakoktatás volt hanem egyszersmind s első sorban az, hogy a gazdasági foglalkodtatás és nevelés által testi- leg s erkölcsileg erőteljes és munkás egyéneket neveljen, s így a gazdasági nevelés által az általános nevelést is reformálja. E végre alkotá 1804-ben először „gazdasági szegényneveldejét“ (Landwirtschaftliche Armenschule) elhagyatott, kóbor szegény gyermekek számára. Az emberek látván az e nemű nevelés nagy eredményeit, pár év mulva vagyonos szülők is sokan adták ez intézetbe gyermekeiket. Így nőtte ki magát Fellenberg szeretetházából egy felsőbb gazdasági intézet, melyet rationalis gazdák képzésére

1807-ben létesített hofwyli nevelési coloniajának egy osztályzatául. Fellenberg ez intézetének hatása folytán és mintájára létesült Európában a legtöbb gazdasági tanintézet.

Hofwyl hatása alatt állítatott Württembergben a hohenheimi felsőbb gazdasági tanoda 1818-ban, mely legutóbb 1865-ben szerveztetett újra, s ma is Európában egyik legnagyobb és nemű példány intézetül virágzik.

1841-ben a jelenlegi király apjának 25 éves uralkodása alkalmából a „nagyon szeretett királynak állítandó emlékre“ nagy összeg pénz gyűlt össze önkéntes adakozásokból, melyet a rendek még országos alapból megszavazott összeggel is növeltek. A philosoph Vilmos király nem engedte ez összeget egészen ércemlékre fordítatni, hanem annak legnagyobb részén (és a hozzáadhatott még egyéb vagyonból) 1842-ben három földmives iskolát alapított, u. m. Hohenheimban, a gazdasági akadémia mellett, Ellwangenben, és Ochsenhausban. Később a feketeerdői kerület számára még egy ily intézet állítatott fel Kirchbergben, egy régi zárda épületben és birtokon.

Igy van Württembergnek 28 év óta a hohenheimi akadémián kívül 4 földmives iskolája, 3 évi tanfolyammal. Ezenkívül Weimbergben (Heilbrunnál) egy szőlőmives-, és Beutlingenben egy pomologiai tanintézete.

A hohenheimi földmives iskolában 25, a többiekben 10—14 legalább 17-ik évét betöltött ifju vétetik fel pályázat utján egészen ingyen lakás és élelmezésbeli és ellátásra és tanításra, csupán munkájukkal szolgálván meg tanítási költségük egy részét.*)

Ez egy földmives iskolában az igazgatón kívül 3 - 4 tanító van alkalmazva. Igy p. o. az általam meglátogatott kirchbergi földmives iskolában: Schoffer gazd. kormánytanácsos ur az igazgató, ki az erdészeti s állatismeis tanokon kívül valamennyi gazdasági tantárgyat tanítja; mellette s vezetése alatt működik egy állatorvos, egy tanítója az erdészeti ismereteknek, s egy népiskolai tanító.

A népiskola tanító tanítja valamennyi népiskolai tantárgyakat, melyeket azért is kénytelenek ismételni, mert a 17 éves ifjak sokat felejtettek a népiskolában tanultakból. Azonban az elemi népiskola tárgyait bővebben és fokozottabban tanítják és a matematikai és természettani ismereteket nagyobb mérvben.

*) Erre nézve szabályaik szerinti számításuk az, hogy a növendékek az élelmet kapják munkájuk fejében, (s a hol p. o. az igazgató a gazdaságot bérben bírja, a növendékeknek adott élelmezésért semmi megtérítést sem nyer) az itálakat, lakást, fűtést, világítást, ágyat, mosdóruhát, taneszközöket s szereket, papirost, és betegápolást pedig a tett alapítványokból.

Kirchbergben meglepetve láttam a szinte a népiskolai tanító által adott rajztanítást, melyet oly ügyesen, s oly mértékben bir eszközölni, hogy a másod s harmad éves növendékek már egészen feladványok szerint (tehát nem másolva) készítenek matematikai alapokon dolgozott tiszta csinos és a legkisebb részletekig kidolgozott tervrajzokat mindennemű gazdasági épületre, házra, sőt gépekre is. Meglepően csinos ily dolgozatokat láttam oly növendékek által csinálva, kik csupán ott kezdtek rajzolni tanulni. E tanításban az tűnt fel sajtáságosan, hogy nem a tulajdonképeni alapvonásokon kezdik a tanulást, hanem egyszerre egyes tárgyak s épületrészek lerajzolásával. — Természetesen azután az így tanult egyének egyéb tárgyakat soha sem igen fognak tudni rajzolni, no de arra szükségük sem leend.

A tanórák rendszeren reggel 5-től 7—8 óráig és az esti órákban tartatnak, hetenkint átlag 25—30 órán. Télen természetesen több a tanóra mint nyáron s nappali időben is inkább tartatik. Munkaidőben reggel 8 órától az egész nappal a munkákra fordittatik, sőt aratás, takarmány és repczetakarításakor a tanórák egészen megszűnnek, de ily szünet összesen 4 hétnél tovább nem tarthat.

Az egyszer fölvevett növendék köteles az egész 3 évi tanfolyamot megszakítás nélkül bevégezni, s ez idő alatt minden reá bizott gazdasági mun-

kát teljesíteni, s az év bármely részében csak különleges szabadsággal mehet haza.

A felvétel mindegyik intézetbe rendszeren nov. 1-sőjén történik felvételi vizsgával. A pályázók közül a felvételi vizsga eredménye szerint választják ki a felveendőket. A felvételre leglényegesebb kellékek: testi épség s erő a gazdasági munkákra, írni, olvasni s számolni tudás, — és annyi érettség s értelmesség, hogy a gazdaságtani s ahhoz szükséges segédismeretek egyszerű előadását megértsék.

Egy-egy földmives iskola birtoka aránylag meglehetősen kiterjedt s felszerelésüknél sem járt el az állam épen szűkmarkuan, bár Würtembergben mindennél s névszerint a tanintézeteknél is igazán csak a legszükségesebb kiadásokra szorítkozik az állam.

A kirchbergi földmives iskola gazdasága p. o. 550 morgen (mintegy 3280 kat. hold*). Ezen tartanak jelenleg részint a gazdálkodás, részint az oktatás céljából 32 tehenet (symenthali és durheimi keresztezve), 16 tinót, 11 lovat, 4 csikót. 400 juhot és 8 sertést. Ökröt nem tartanak, s lovakon szántanak.

Az általam szinte meglátogatott hohenheimi földmives iskeának az akadémiaétól külön gaz-

*) Egy württembergi morgen = 0.54,758 kat. hold.

dasága nincsen. Ez intézet ott inkább csak külön tanfolyam.

A hohenheimin kívül a többi 3 földmives iskolánál a bérleti rendszer van alkalmazva, oly módon, hogy az intézet egész birtokát s összes gazdaságát a kormány az igazgató tanácsnak adja bérbe, ki azután a növendékek munkájának segélyével (miért nekik élelmezést ad) saját hasznára és koczkájára, saját belátása szerint gazdálkodik. Ez eljárással egyfelől a kormány a a gazdaságra, az egyszerű be-uházáson felül, semmit nem költ, nem koczkáztat, és csupán az oktatási szükségletek fedezésére szoritkozhatik; másfelől az igazgatónak is szabadabb keze, sőt több érdeke is van a gazdaság sélszerű berendezésére és minél jövedelmezőbbben szerelésére. Különösen az igazgatónak e nagyobb rendelkezési joga több tekintetben előnyös az okszerű gazdálkodás érdekében. Mindemellett részemről annyi rossz oldalát látom e bérleti rendszernek, hogy azt határozottan helyteleníteni merem. Igaz, hogy a tanterv, a házi rend, életmód és administratio igen részletes szabályokkal van a kormány által megállapítva, s az ezek megtartására való szigoru felügyelet a visszaéléseket nagy részben megakadályozza. Mégis a bérleti rendszer sok alkalmat ad vagy az oktatási s nevelési czélokkal ellenkező eljárásokra, vagy az ezekkel való gyanusításra. Így például, gazdasági

tanintézetnél a gazdálkodás czélja nem mindig és kizárólag a lehető legnagyobb jövedelem előteremtése lehet. Hanem az oktatás érdekében sokszor a növendékek előtt oly kísérleteket is kell tenni a különféle mivvelési módokkal és természetekkel, melyek nagy része tán nem jövedelmez vagy épen költségbe is kerül. — Ámde ha az igazgató saját hasznára s kárára gazdálkodik, a legszigorubb felügyelet mellett is lehetővé válik, hogy mindenben csak azt mivvelj, mi a lehető legnagyobb jövedelmet hozza, s a legtanulságosabb kísérleteket is elmulasztja, ha azok kárával, vagy legalább jövedelmének csökkentésével járnak. — Továbbá gazdasági tanintézetben is csak az oktatásnak szabad a tulajdonképi főczélnek lennie, a növendékek munkájának pedig csak erre eszközül kell tekintetni. Nem az a czél, hogy minél többet dolgozzanak a nagyobb jövedelem előállításáért, hanem hogy minél többet tanuljanak, hogy ügyes munkásokká képeztessenek, és csak annyit dolgozzanak, mennyi e czél elérésére szükséges. Azonban, ha az igazgató a bérlő is, ki a növendékeket munkájukért éllelmezi, lehető, hogy a növendékeknel a munkát céllá teszi, s ha testileg tul nem erőlteti is őket, de tanulásuk és tanidejük rovására dolgoztatna velök kelletinél többet. Vagy ha ezt nem teszi is (a mint p. o. tudomás szerint Schoffer ur is sokkal jelesebb tanár,

mint az tőle kitelnék), de bizonyosan fogják vele gyanúsítani a szülők és mások, s ez lelkiismeretes nevelőre nézve még kellemetlenebb. Hallottam is ez iránt Württemberg több vidékén élénk panaszkodásokat. Nagyon sokalják a három évi tanfolyamot. Azt mondják, hogy mindazt, a mit most 3 évig tanítanak, két év alatt is könnyen megtanulhatnák a növendékek, ha több időt fordíthatnának a tanulásra, s az év legnagyobb részét nem az igazgató javára szolgáló dologgal kellene tölteniök. Ez értelemben már nyílt fellelések is voltak s a kormánynál is vizsgálták az ügyet. Az igazgatók viszont e vádakra azt felelék, hogy a 3 évi tanév szükséges, mert az első év többnyire az elemi iskolai ismeretek szükséges ismétlésével és az előkészítéssel telik el, és mert az első évben a növendékek nemcsak hogy kevesebb értékűt tudnak dolgozni, mint mennyibe élmezésük kerül, de ügyetlenségükkel és tudatlanságukkal annyi kárt is tesznek a gazdasági eszközökben, hogy mindez által vagy ezer forintra menő veszteséget okoznak, a miért éppen csak utolsó, karmadik évi munkájuk értéke nyújt kárpótlást. — Bármelyik részen legyen is a tényállást illetőleg az igazság, legnagyobb baj az, ha ily hír terjed el a tanintézetek iránt, s ez nagyon sietteteti a földmives iskoláknak az utóbbi idők alatt Württembergben is érezhető hanyatlását.

A földmives iskolák eredeti rendeltetése itt az volt, hogy bennök mindenekelőtt vagyonosabb parasztgazdák fiai taníttassanak, s egyszersmind más birtokosoknál gazdasági szolgálatokra alkalmazandó egyének (Werkführerek stb.) képeztesse. Azonban az élet ez előlegesen felállított elméletet oda változtatta, hogy ma már tényleg a második cél szolgál ez intézetek főfeladata, s az önálló parasztgazdák képzése másodrendűvé vált.

Ez intézetek keletkezése után már az első tíz évben azt látták, hogy a 3 évi tanfolyamot végzett növendékeknek jóval nagyobb részéből nem a maguk gazdája, hanem más birtokosnál szolgáló egyének lettek; nem csak, hanem általában az állam költségén kiképzett növendékek többsége más államokban — sokan Németország határain is túl — ment szolgálatba. E tapasztalat folytán még az alapító Vilmos király azt rendelé, hogy a felvételi pályázatoknál ne csupán az egyéni képességre és a legjobb készütségre legyenek tekintettel, hanem a felvételnél bármily kitűnő, de vagyontalan fiuk mellett lehetőleg előnyük legyen az oly vagyonos parasztfiuknak, kiknél valószínűséggel remélhető, hogy idővel saját birtokukon fognak gazdálkodni. Ez eljárásnak, azon érdekből, hogy a földmives iskolákban főleg önálló parasztgazdák taníttassanak, lett ugyan némi haszna, de másfelől miatta

a tanárok a felvételeknél igen sokszor lelkiismeretüket sértő igazságtalanságot kénytelenek elkövetni, és az ohajtott czél mégis csak kis mértékben lett inkább elérve, mint elébb. Ma is a négy földmives iskolában összesen van (a 3 évi tanfolyamban) évenként mintegy 70—74 növendék, s ennek fele sem megy az intézetből saját birtokába gazdálkodni, a többség nagyobb birtokosok szolgálatába lép. (Ámbár — mint hallám -- ez utóbbiak között többen vannak olyanok is, kik idővel, p. o. apjuk halála vagy munkatehetetlenné válása esetén, ismét haza mennek saját telkükön gazdálkodni). — Kirchbergben p. o. a jelenleg levő 12 növendék közül legfőlebb öttől remélhető, hogy azonnal haza megy saját vagy családjá vagyonán gazdálkodni.

A württembergi földmives iskolák keletkezésük első éveiben kevés részvétet keltettek maguk iránt a lakosságnál. Nagy fáradsággal és lassan lehetett őket a néppel megszerettetni. Később virágzásba jöttek, s a pályázók tolultak a felvételi vizsgákra. Most a legutolsó évtizedben azonban ismét nagyon hanyatlottak s folyton alászállnak. A felvételre pályázók közül nem igen válogathatnak, sőt sokszor alig tudnak a megüresült helyekre fölvehető ifjakat kapni.

E hanyatlást sokan annak tulajdonítják, hogy

a tanfolyam hosszú, s a szülők nem akarják 17—18 éves gyermekeiket 3 évre oda adni az igazgató számára dolgozni. Másoktól pedig, s épen ily intézetek igazgató tanáraitól azt hallám, hogy a földmives iskolákat az rontotta meg, hogy kétféle növendékeik vannak, s két oly célú tüztek feladatukul, mely egy és ugyanazon módon nem érhető el, t. i. a nép gazdasági művelését és gazdasági szolgálatra (Werkführerekül s alsóbb Verwalterekül) alkalmazandó egyének kiképzését. — Stuttgartban maga Oppelt kormánytanácsos ur, (a kormánynál a Landwirtschaftliche Centralschule igazgatója) mondja, hogy a földmives iskolák főfeladata, gazdasági munkavezetők és alsóbb fokú kezelők képzése, és azontul *vagyonosabb* parasztgazdák tanítása.

A kormány a tett tapasztalatok folytán meggyőződván arról, hogy a kisbirtokos népnek nagyobb tömegben is életszükséggé vált gazdasági oktatását nem lehet a külön földmives iskolák által eszközölni, e célra más módokról gondoskodott. Nevezetesen 1865-ben a népiskolai törvény revisioja alkalmával és különösen ez új törvényre alapított s 1866. február 1-én kibocsátott rendeletével általánosan behozta a már szorványosan keletkezni kezdett „*gazdasági továbbképző* népiskolákat“ (Landwirtschaftliche Fortbildungsschulen) s valamennyi ily intézetet az oktatásügyi miniszterium alá helyezte, mely

alatt áll még a hohenheimi gazdasági akadémia is. — Ezeken kívül ugyanazon népiskolaügyi rendelettel hozta létre inkább a felnőttek számára a gazdasági esti összejöveteleket, — a vándor tanításokat; — az olvasó-egyleteket és a gazdasági könyvtárakat.

Lássuk ezeket röviden.

1) Gazdasági továbbképző népiskolák.

E tanfolyamok szervezetének ismertetésére meg kell jegyezni, hogy Württembergben a népiskolai tankötelezettség a gyermekek 7-dik életévénél kezdődik s 17-dik életévük betöltéseig tart, úgy, hogy 13-dik évük betöltéseig a mindennapi iskolába, azontul a vasárnapi, vagy téli esti vagy más továbbképző iskolákba tartoznak járni. Ez intézkedésnek főleg az az oka, hogy náluk akár égalji s más természeti körülményeknél, akár ethnographiai s egyéb viszonyoknál, vagy tán mindezeknél fogva, szembe-tűnőleg lassabban fejlenek ki az egyének mint több más, p. o. délibb vagy keletibb országokban. Ugy, hogy a gyermekek nagy részénél hét éves koruk előtt nem kezdhető el a sajátképi tanítás, s akkor is lassabb fokozatokban. Innét a mindennapi népiskolában — bár tanfolyama

hosszabb s a növendékek nem 12, hanem 13 éves korukig járják — jóval kevesebb tárgyat taníthatnak, mint sok más országokban s mint p. o. Magyarországon is.

A gazdasági továbbképző népiskolák legtöbbször télen tartatnak. Nem egyebek ezek, mint téli esti iskolák, összekötve gazdasági oktatással.

A tanítást legtöbb helyen a népiskolai rendes tanítók tartják. A hol azonban a helyben vagy közel lakó más szakembereket (p. o. reáltanítókat, gazdasági szaktanárokat, vagy állatorvosokat vagy gazdatiszteket s más tanult gazdákat) e célra megnyerhetnek, azok is adnak órákat, de ezek száma aránylag kevés, s rendszeresen csak a népiskolatanítók tanítanak, kik azután e fáradságukért külön díjaztatnak. Eltanítóknak a gazdasági ismeretekben lehető kiképzése céljából a hohenheimi akademián évenként három heti tanfolyamot rendeztet a kormány.

A továbbképző iskolák az 1866-iki (febr. 1.) rendelet szerint kétfélék volnának, u. m. először ugynevezett kötelezett továbbképző iskolák, melyekbe a vasárnapi iskolakötelesek járnak 14-ik évüktől 17 éves korukig, s ez esetben a vasárnapi iskolák látogatásától felmentetnek; — másodsor önkénytesek, melyekben 17 éven felüli ifjak szorosán gazdasági s magasabb fokon tanított ismereteket tanulnának. — Az elsőben említett tanfolyamban taníttatnának: a polgári

életben legszükségesebb tanszakok (különösen a realiak bővebben), s minden a gazdaságra vonatkoztatással.

Mindkét tanfolyamban az oktatás egészen gyakorlati irányu tartozik lenni.

Azonban az életben nem sikerült a tanfolyamoknak, az életkorok szerint tervezett ezen szigorú megkülönböztetését keresztül vinni. Kénytelenek lettek nemcsak a szorosán gazdasági tanfolyamra 13—14 éves vasárnapi iskolaköteles ifjakat felvenni, hanem a legutolsó kimutatások szerint sok községben a növendékek egy negyede egy harmada, sőt több helyen fele olyan, ki még a mindennapi iskolába köteles járni, tehát 13—14-ik életévükben levők.

A fenntartási költségek nagyobb részét a községek vagy néhol egyletek fedezik, s az állam csak méltányos összeggel segélyezi őket. Az utóbbi években p. o. a kormány alig fordított évi 8000 forintnál többet a gazdasági továbbképző iskolákra külön e czímen.

Az oktatás ünnepnapokon, és télen az esti órákban tartatik, többnyire naponkint 2 órán. — Egy ily iskola növendékeinek száma 7 és 40 között változik. — Alig egynehányban van 50—60 tanuló.

A gazdasági szakokra tankönyvül Martin Vilmosnak a meszkirchi (Baden) téli iskola tani-

tójának, a badeni téli iskoláknál általánosan bevett műve használtatik. *)

Hihetetlen gyorsasággal terjedtek el ez iskolák mind Württembergben, mind azon túl Németország államaiban. Valósággal divatba jöttek. 1865-ben kezdeményezték őket, s Württemberg négy kerületében már volt:

1) Kötelezett esti iskola gazdasági oktatással:

186⁸/₁₀. tanévben 452 és 9165 növendékkel.

186⁹/₁₀. tanévben pedig 563 iskola, 10,738 növendékkel.

2) Önkéntes gazdasági továbbképző iskola:

186⁸/₁₀. tanévben 196 iskola, 3783 növendékkel.

186⁹/₁₀. tanévben pedig 200 iskola, 4067 növendékkel.

Tehát az ország mintegy kétezer községében összesen 763 gazdasági tanfolyam van csak a népiskoláknál, és pedig 14,805 tanulóval. — Ezekon kívül van 125 továbbképző ipariskola.

Az oktasás eredményével sok helyen, különösen a kormánykörökben szintén igen meg vannak elégedve, sőt ezt kissé tán túl is becsülik.

*) Die Hauptlehre der neueren Landwirtschaft. Ein Leitfaden zum Unterricht an niederen landwirtschaftlichen Schulen. Ravensburg. II. kiadás. 1871.

Oppelt kormánytanácsos ur (az emlitem Landwirtschaftliche Centralstelle igazgatója), szintén úgy nyilatkozott, hogy fődolog a jó elemi vagyis mindennapi iskola, mert csak az elemi iskolát jól végzett fiukat lehet a továbbképző iskolákban sikerrel oktatni. Maguknak e továbbképző tanfolyamoknak legfőbb hasznuk az, hogy nemcsak a gazdasági ismereteket terjesztik nagyobb számú tanulók között, hanem egyszersmind a növendékeknek már az elemi iskolában is tanult, s az életben legszükségesebb ismereteit (különösen a számolást, természet- és írásbeli dolgotokat illetőleg) gyarapítják.

Azonban ezen iskoláknak, — daczára azon sok dicséretnek, mit felőlük sok helyen hallék, s daczára azon tagadhatatlan ténynek, hogy általuk oly széles körben terjesztetnek a gazdasági ismeretek, minőben más módon alig volna lehető: egy pár oly hiányát láttam, a mely miatt egyáltalán nem tartanám üdvösnek, hogy a gazdasági népoktatás ezen módjával mindenütt megelégedjünk, s melyek miatt ezt csak oly helyeken vélem alkalmazhatónak, hol a gazdasági tanítást más és czélszerűbb módon nem eszközölhetjük. E hiányok a következők:

1) A tanítás csak télen esti órákban, vagy más évszakban csak ünnepnapokon tartatván; nem lehet az elméleti tanítással gyakorlati megmu-

tatásokat (demonstratio) is összekötni. Holott még ha magukban a munkákban való gyakorlást elengedjük is, de a szemléltetés, s a gyakorlati demonstratio sehol sem annyira szükséges, mint a népnek főleg gazdasági tanításánál.

2) Az egy-egy osztályban levő tanulók életkorukat, előképzettségüket és érettségüket illetőleg annyira különfélék, — hogy majdnem lehetetlen eltalálni a tanítás oly fokát, mérvét és módját mely mindegyik tanulóhoz hozzá mért legyen; — mitől pedig a siker nagy részben függ.

3) Rendesen a mindennapi iskola tanítói tanítanak a továbbképző tanfolyamokban is. (A 763 ily iskolában a tanítókon kívül alig tanított 50 más egyén.) Ámde épen a jobb tanítók egész napon át annyira kifáradnak az elemi iskolában, hogy nem bírhatnak elég testi s szellemi erővel este még egy tanfolyamban kellően oktatni. Több helyen hallottam is e felől panaszkodni, hogy a két tanfolyam által a tanítók annyira kimerülnek, miként már azon aggódnak, hogy nem bírják hivatalukat sokáig folytatni. Keveset használ itt azon könnyítés is, hogy ily helyeken a továbbképző iskola tanítási napjain az illető tanító délelőtt, délután egy-egy félórával megrövidítheti az elemi iskola tanidejét.

Idejáru az leglényegesebb hiány, hogy a népiskolai tanítók között csak kivételesen lehet

egynehány olyan, kinek elég szakismerete van gazdasági tanításra. A Hohenheimban évenként rendezett háromheti tanfolyam, még ha minden tanító részt vehetne is benne, sokkal kevesebb, mint hogy azon a tovább tanításhoz szükséges szakképzettséget kellően megszerezhetnék.

A kikkel beszéltem, többnyire elismerték e körülmény hátrányos voltát, s valaki észrevételem folytán még arra is figyelmeztetett, hogy sok helyen az iskolatanítónak a gazdasági dolgokban nincs is a nép előtt szükséges tekintélye, oktatásait, tanácsait nem hiszik; „hogy tudná ő, mikor ehhez nem ért, más az ő dolga,“ mondják.

Oppelt kormánytanácsos urnak épen azon szempontból tetszett a gazdasági felsőnépiskolák terve, hogy oda külön gazdasági szaktanítók alkalmaztatnának. Csak az az aggodalma volt, hogy hol veszünk e célra elég szaktanítót?

Ily aggodalom azonban úgy látszik, minket nem bánthat. Ez a nehézség fölmerülhetne Württembergben, de nem nálunk, hol már az első kísérletnél annyi ember akadt a szaktanárságra, hogy nem tudják őket alkalmazni.

A gazdasági továbbképző népiskolák hiányosságának tulajdonítandó, hogy e tanfolyamok nagy elterjedése daczára, a Badenben kezdeményezett gazdasági téli iskolákat is kezlik Württembergben behozni. A múlt évben nyitottak meg egyet Ravensburgban, 35 tanulóval;

s az idén ismét egyet állítottak. Az e nemű iskolákat azonban, Badenről szóló következő cikemben ismertetendem.

2) *Gazdaság iesti összejövetelek* a legközelebbi két évben már 92 községben voltak rendezve, s ezeknek 2759 rendes látogatójuk volt (1869-ik évben 2548). Ez összejöveteleken, — leginkább téli estéken — a könyvtár és folyóiratok használata mellett a helyi szükséghez alkalmazott gazdasági előadások tartatnak.

3) *Gazdasági olvasó-egylet* (az összejöveteleken kívül) van jelenleg 126, háromezer kilencszáz ötvenegy olvasóval. (1869-ben még 113 volt.)

Az elsorolt különféle intézményeken felül:

4) *Községi gazdasági könyvtár van* 586 községben 68,996 kötettel. (1869-ben 422 községben volt 39,618 kötet, tehát egy év alatti szaporulat 164 könyvtár és 19,378 kötet.)

5) *Vándortanítások tartattak* a Landw. Centralstelle által e célra kiküldött szakemberek által, a földművelés, kertészet, gyümölcsészet, szőlőszet stb. különféle tárgyairól, tudomásom szerint mintegy 70 helyen. Nagy buzgalmat fejtenek ki e téren a gazdasági felügyelők, különösen Fritz és Stirn urak.

Mindent összevéve, a megbízható hivatalos adatok szerint, a hohenheimi akadémia — a 4 földműves iskola — és a két gyümölcsészeti s

szőlőszeti iskola, — növendékein kívül a mult 1870-diki télen összesen 21,550 egyén nyert valamely módon gazdasági oktatást, az országnak összesen 1.778,339 lakosa közül, kiknek pedig aránylag sokkal kisebb (majdnem felényi) százaléka foglalkozik földmiveléssel, mint Magyarországon.

Végül meg kell említenem, hogy a gazdasági közoktatást Württembergben ismét újra akarják szervezni.

A már nagy részt elfogadott terv szerint :

1. Az oktatás legalsó tanfolyamait képezendik a gazd. továbbképző- és a létesíteni kezdett téli iskolák.

2. A földmives iskolák gazd. középtanodák lesznek, melyek egyfelől előkészítnek az akademiára, másfelől alsóbb míveltségű gazdatisztek és munkásvezetőket képeznek, de a mellett befogadják a vagyonosabb gazdanövendéket is, csakhogy céljuk nem a népművelés leend.

3) A hohenheimi akadémia a jelenleginél is tudományosabb gazd. főiskolává emelkedik, oly fokra, hogy növendékei az általános hadkötelezettségnél az akadémiai tanulókat megillető kedvezményekben részesülhessenek.

E változtatásokat a földmives- és az alsóbb oktatásra nézve a cikkemben már említett okokon kívül mulhatlan szükségessé teszik a jelenlegi munkásviszonyok, különösen a gazdasági munkások nagy hiánya. Ezen egy ok — mondá egy tanár — maga használhatatlannokká teszi a népnek a három éves földmives iskolákat.

VI.

Gazdasági közoktatás Badenben.

A bádeni nagyhercegségben a gazdasági közoktatásnak 1865-től eszközlött újjászervezéseért s azóta tett nagy haladásáért a főérdem dr. Rau minisztertanácsos urat illeti, ki előbb a hohenheimi gazdasági főtanoda egyik kitünő tanára volt, a gazdasági tudományosság terén elismert jelességű férfit, s jelen állásában sem a közönséges hivatali kötelesség szabályszerű pontos teljesítésével, hanem az ügy iránti meleg szeretettel s erélyes tevékenységgel működik a gazdasági közoktatás és műveltség emelésén.

Badenben szintén kísérletet tettek a földmives iskolával. Állított az állam egyet, de azt is meg kellett szüntetni 1863-ban. A népnek a tanfolyam tartama volt nagyon hosszú, s 3 évig nem adhatta be fiait, a gazdagabbaknak meg a tanítás mérye

volt kevés. Kik annyi időt fordíthattak gazdasági studiumokra, azok nem külső gazdaság munkákat dolgozni, hanem tudományosabb képzettséget szerezni akartak. Így csak oly egyének használták, a kikért fentartani nem látta az állam oly érdekében állónak, mely a szükséges áldozattal egyenértékű lenne.

Dr. Rau tapasztalása szerint a sajátképi — ugynevezett gyakorlati — földmives iskoláknak már szervezetükben rejlő egyik főbajuk az, hogy a növendékekkel felette sokat dolgoztatnak, s ez által nemcsak az oktatástól vétetik el sok idő, hanem a növendékek a fizikai fáradtság miatt elméjükben s idegzetükben is annyira ellustulnak, hogy midőn a munkaidő után csendesen ülve kellene tanulniok vagy előadást hallgatniok, rendszeren elálmosodnak, vagy legalább igen meglassul és nehezedik elmetevékenységük.

A megszüntetett hochburgi földmives iskola helyére azon birtok bérlője állított egy ugyane nemű magánintézetet, melyben a növendékek tetszésük szerint egy vagy két évi tanfolyamon át tanulhatnak. A gazdaság egyes köreiből vagy munkaágaiban való tanulásért pedig néhány héti vagy hónapi tartamra is beléphetnek. Ekként összesen úgy 14—16 növendéke szokott lenni évenként. Az elméleti oktatás a téli féléven october végétől ápril végeig tartatik, nyáron

pedig a gyakorlati munkák s azokban való ügyesítés. 16-dik évüket betöltött növendékek vétetnek fel, s télen 225, nyáron 175 frt ellátási díjat fizetnek.

A felsőbb tudományos szaktanulmányokért részint a szomszéd Würtemberg hohenheimi akadémiájában, részint a hercegségben levő egyetemekre s müegyetemre mennek az illetők. Az egyetemeken egy-egy tanár gazdaszati előadást is tart, a karlsruhei müegyetemen pedig egész gazdaszati tanszak van.

Gazdaszati középtanodául szolgál a Karlsruheban levő kertészeti tanintézet két éves tanfolyammal. Ebben mezei gazdaság is tanittatik, s pedig némi gyakorlati demonstratiókkal, a mennyiben a telek egy része nem kerti, hanem mezei gazdasági növények termesztésére fordittatik. (102 morgen a telek, melyből 22 morgen az állam tulajdona, 80 morgen pedig bérelve van 28 frtjával.) Két rendes szaktanító van alkalmazva, s azonfelül a városból egyes tanítók adnak órákat. Husz növendék van beon lakáson, kik közül — ugy emlékezem — öt vagy hat más állambeli vagy külföldi. Nehány tanuló a városból is jár be. Az egész intézet a használatára adott 22 hold földön s épületen kívül évi 6300 forintba kerül az államnak. Ez intézet dr. Rau közvetlen felügyelete s személyes tevékenysége folytán jelenleg a czélnak megfélelő, valóban jó

intézet. Az oktatásnál nem a dísz- vagy ugynevezett műkertészetre, hanem a haszonkertészet művelésére s gyümölcsésészetre van a súly helyezve, s a gyümölcsésészetre külön tanfolyam is állíttatott, melyre az említett 6300 frtból 1300 frt fordíttatik.

De lássuk a sajátképi gazdanép agriculturái oktatását.

Dr. Rau Badenben már azon okból is kiválóan szükségesnek tartja a gazdanépre iskolai vagy egyéb módon eszközlött közvetlen tanítás által hatni, mert az egész herczegségben alig van egy pár oly művelt nagyobb birtokos, kinek gazdálkodásában a nép követendő példát láthatna. Náluk a gazdagabb emberek, ha mezei birtokot vesznek is, azt kisebb részletekben bérbé adják inkább, de ők maguk ritkán gazdálkodnak. Miután a földmives iskolák, mint tapasztalása szerint más országokban, úgy Badenben is alkalmatlanokul bizonyultak e célra: dr. Rau kezdetben a vándor tanításokkal tett kísérletet. Azonban rövid idő alatt meggyőződött arról, hogy a vándortanítások magukban nem elegendők, és ezek valódi sikerrel csak úgy alkalmazhatók, ha az iskolai tanítás szolgál alapjukul, s annak mintegy kiegészítését és folytatását képezik. Az iskolai oktatást pedig oly tanfolyamok által akarta eszközölni, melyekben egyfelől a földmives iskolák hátrányai (a

hosszu tanidő, a növendékeknek egész éven át elfoglalása és gyakorlati munkákkal tulhalmozása) elkerültetvén, a nép fiai inkább részt vehetnének, s másfelől mégis a gazdasági szakismeretek nagyobb mérvben és magasabban — azaz némileg tudományosabban — taníttatnának, mint a württembergi s más országokbeli továbbképző iskolákban.

E szempontokból kezdeményezte a gazdasági téli iskolákat (Landwirthschaftliche Winterschulen), melyek elseje 1865-ben jött létre Heidelbergben. Ma már a herczegség mind a 12 közigazgatási kerületében van egy-egy ily téli iskola. (10 önálló, a 11-dik a karlsruhei kertésziskolában mint földmives-tanfolyam, a 12-ik pedig a hegnei szeretetházhoz kapcsolva.)

E téli iskolák szervezete a következő.

A tanidő november elején kezdődik s tart april elejéig, vagy ha a vidékbeli körülmények engedik, april 15—25-ig, hetenkint 36—40 órai tanítással.

Mindegyik iskolában 5—6 egyén tanít, úgy mint 1) egy rendesen alkalmazott gazdasági szaktanító, ki egyuttal igazgató, 2) az egyes tantárgyakra órák szerint segédtanárokkul szerződött szakemberek, rendesen egy gyakorlati állatorvos (minő minden közigazgatási kerületben van), egy vagy két reáltanár, egy népisko-

lai főtanító, s egy mérnök, ki egyszersmind a kerületbeli rétfelügyelő, s ki a rajzot is tanítja.

Tanerők fizetése délnémet értékben: 1) az állandóul s egész évi szolgálatra alkalmazott gazdasági szaktanítóé kezdetben 800 forint, évi 200, majd száz forint növeléssel, míg az ötödik évre 1100, vagy 1200 forintra emelkedik; 2) a csupán tanórákra s fél évi szolgálatra szerződött segédtanárok dijja egy-egy téli tanfolyamra az adott órák száma s tanított tárgyak minősége szerint 3—400 forint.

Az összes fentartási költségek 10 ily iskolánál az illető község, a közigazgatási kerület és az állam között oszlanak meg. A helyiségeket, azok felszerelését, fűtést, világítást rendszeren azon község adja, melyben az intézet létezik. — A segédtanárok fizetését, mely összesen 1600—2000 forintra megy, a közigazgatási kerület fedezi. A szaktanítót s egyuttal igazgatót pedig az államkormány nevezi s fizeti, ki azonban a szükséghez képest egyéb rendkívüli segélyekkel is támogatja az intézeteket. — A Hegneben levő tisztán kerületi, a Karlsruheban levő pedig egészen állami téli iskola, de ezek is a többivel egyenlő szervezetűek.

A tandij a vidékek s körülmények szerint különböző, rendszeren 10, 12, 15 forint. Azonban a szegényeknek (minő a nagyobb rész) elenged-

tetik. A vidékről jövő növendékek, a hol helyiség van, az intézetben laknak (néhol egész időre 6 frt lakbért, s havonként 15 frt ételmezei díjat fizetnek); ennek nem léteben pedig jó családoknál helyeztetnek el az igazgató felügyelete alatt.

Az állam a 11 téli iskola fentartására évenként 16—18 ezer (az 1872-iki költségvetésben már 18,600) forintot fordít.

A felvételi feltételek: az elemi iskola elvégzése, vagy legalább írni, olvasni s számolni tudás, a tanítás megértésére elég érettség s felfogási képesség, s a 15-ik életév betöltése. És miután a téli iskolákban a gyakorlati munkák a legszükségesebb mértékben sem taníthatók: a növendékektől megkívánják, hogy a használtatni szokott gazdasági eszközöket és munkákat, már belépésükkor ismerjék bizonyos mérvben. Az életkorra meg kell jegyezni, hogy Badenben a tanítókötelesek 14-ik éves korukig tartoznak az elemi iskolába járni. Ezenfelül dr. Rau az ő viszonyaiknál fogva, az individuumoknak ottani lassabb kifejlődése szerint és különösen a téli iskoláknak, mint látandjuk, a nép számára kissé tán felette magas tanterve miatt azon nézetben van, hogy az ifjak képesek ugyan már 16 éves korukon alól a gazdasági szakismeretek tanulására, de még nem kellően alkalmasok, s nem oly alkalmasok, mint 18—20 éves korukban. E né-

zetének támogatására három főérvet emelt ki. Először azt, hogy ifjaik 17—18 éves koruk előtt nem bírnak eléggé a gazdasági oktatás céljából szükséges jellembeli önállósággal, s különösen az állatboncz-, élet- és tenyésztéstan tanulmányozásához kellő érettséggel. Másodsor, hogy a növendékeknek előlegesen szükségük van bizonyos, a gazdasági élet körül szerzett öntapasztalatokra. Végre harmadszor azt, hogy ha korosabb ifjak is vétetnek fel, s így a növendékek között jelentékenyebb korkülönbség lesz, az idősebbek rendszeren nem érzik magukat jól a náluknál több évekkal ifjabb, s velük egy padon ülő tanulótársak között. Ez okokból szerette volna s óhajtaná a felvételt legalább a 16 éves korhoz kötni. Mindemellett kénytelenek már 15 éves ifjakat bevenni, s így is sokkal kevesebb növendéket kapnak, mint más országok oly intézetei, hova a tanulók még ifjabb korban beléphetnek.

Mellesleg megemlítem, hogy dr. Raunak körülményesen előadtam a földműves felső népiskolák tervezetét, s minden ellene felmerült aggodalmakat. És épen az életkorok felett folyt tárgásunk alkalmával is kértem, szíveskedjék egész nyíltsággal megmondani véleményét, mert e téren ő oly elismert kitűnőség, s oly nagy tapasztalású férfiú, hogy nézete, a mennyire csak tekintélynek ily dologban hatnia szabad, határozó

leend törekvéseimre. Kértem, mondja meg őszintén, gyakorlatinak tartja-e ez eszmét oly mértékben, hogy az a kivített megérdemli, és hogy valószínűségétől óhajtott eredményt várhatunk. Ő tüzetesebb kérdezősködés és gondolkodás után *határozott igennel felelt*. Én — mondá — bár az előre haladtabb kort alkalmasabbnak tartom a gazdasági képzésre (a mennyire t. i. ily korban is kapunk növendékeket) mindamellett megengedem s hiszem, hogy hat évi elemi iskola jól elvégzése után 13—15 éves korban is lehet annyi gazdasági ismeretet s ügyességet tanítani. mennyi nemcsak a fáradságot s költséget érdemli meg, hanem az illetők életében is sok eredményre vezetend. Főleg reménylem ezt oly országban, hol gyorsabban fejlenek ki az individuumok mint nálunk, és reménylem akkor, ha a felső népiskolai oktatással egyéb ismeretekben meg még nagyobb mértékben képeztetnek a növendékek mint a mi téli iskoláinkban. Hat tehát a 15 éves koron felül nem kaphatnak önk gazdasági tanfolyamokra a nép fiai közül nagyobb számmal tanulókat, úgy határozottan ajánlani merem a tervezett földmives felső népiskolák felállítását, s mindenesetre sokkal több hasznot teendének vele a nép művelésére, mint a szokásos földmives iskolák által. Csak arra vigyázzanak, hogy a szorosán gazdasági szak tárgyakat, illetőleg azok magasabbjait, például

az állatélet- és tenyésztéstant lehetőleg utoljára tanítsák.“ Ugy hiszem, hiven idéztem nyilatkozatát.

A téli iskolák egész tanfolyama egy — illetőleg fél év alatt bevégeztetik, s a következő tanévben az oktatás ismét elől kezdetik úgy, hogy a még második évben is járó tanulók csak ismétlik s alaposabban sajátítják el a már első évben tanultakat. Többen keveslették e tanidőt, s maga a kormány már 1869-ben azon kérdést intézte a földmivelési tanácshoz (Landeskulturrath), nem volna-e szükséges és czélszerű a tanfolyamot két évi tartamra emelni, s emellett az illető vidékeken szükségesebb egyes szakokat, például gyümölcsészetet, szőlő- vagy rét-művelést terjedelmesebben tanítani? A földmivelési tanács 1869. ápril havi ülésében e kérdésre úgy nyilatkozott, hogy a két évi tanfolyam behozatalát, s a tantárgyaknak 2 osztályra elosztva tanítását csak majd azon időre látja czélszerűnek, ha a továbbképző iskolák általánosan behozatnak, s ez által a gazd. téli iskolákat középiskolák jellegével bíró szakiskolákkul lehet és akarják szervezni. De jelenleg különösen attól félnek, hogy a tanfolyam 2 évre kiterjesztése miatt az aránylag úgy is kevés növendékek száma kevesbedni fogna. Egy évi tanfolyam mellett pedig egyes szakoknak külön terjedelmes tanítását nem ajánlják.

A tantervre a kormány egy általános tervezetet adott ugyan ki, de a melyben csupán a mindenütt tanítandó tárgyak vannak megnevezve, egyszersmind kiemeltetvén a tanítandó főbb momentumok, s a tanításnál figyelembe tartandó nevezetesebb szempontok. Azonban már az egyes tárgyak tanítására szükséges órák mennyisége sem határozta meg. Ez általános tervezetből készítik azután a helyi viszonyok figyelembe vételével minden egyes iskola tantervét, az illető tanítótestület meghallgatása után, vagy annak véleményezésére. Ez eljárás igen gyakorlati és czélszerű. Különösen szakoktatásnál, melynek feladata az illető vidéken szokásos életfoglalkozásra képezni a növendékeket, bár kevesebb fáradsággal s gonddal jár, de mindig helytelen, sőt legtöbbször káros, a központi kormánynál minden hely számára megállapított általános tanterv szerint chablon szerűen taníttatni.

Feljegyzem a tantárgyakat, s azután az órák mennyiségét, a mint azok két különböző iskolában taníttatnak. Ebből a különféle beosztás is látható :

I. Segéd tárgyak :

Offenburgban. Buchenben.

- 1) Német nyelv s irály (különösen üzleti dolgozatok 3 2 (két osztályban.)

2) Számolás	4	4—4. ó.
3) Mértan és földmérés	3	3 (ezen felül a félév alatt mintegy 18 óra gyakorlás a földmérésben.)
4) Népszerű géptan	1	1
5) Általános földisme és természeteti földrajz	1
6) Rajz	2	2
7) Gazd. könyvvitel	1
8) Ének	2	1

II. Szorosan gazdasági tanok.

1) Gyümölcsfamivelés	1
2) Ugynevezett állatgyógyi- tástan	4	2
3) Gazdaságtan	18	17
	37	36 heten-

ként, a Buchenben tanított földmérés gyakorlati óráin kívül.

Az utolsó pontban irt gazdaságtanból Buchenben 11 óra a földmivelési, 7 óra az állattenyésztési ismeretek tanítására fordítottak; Offenburban pedig a 18 órába az ott terjedelmesebben tanított gazdasági könyvvitel is be van foglalva. Egyébiránt ép a gazdasági ismeretek be-

osztásában különböznek leginkább az egyes iskolák tantervei. *)

Az egyes iskolák tanterve néha évenként módosittatik a tapasztalás utmutatása szerint.

*) Az általános tantervben e tárgyból következők rendeltetnek el: 1) *növénytanból*: a növények szerkezete, életes beosztása. A gazdasági növények s betegségeik; 2) *közetanból*: a földművelésnél legfontosabb közetek s sziklafajok; 3) *gazdaságtanból*: talajtan, termővé tétel, talajművelés, gazdasági eszközök ismertetése, trágyatan, vetés, annak gondozása. aratás, a termények eltartása, ugarolás, gazdálkodási rendszerek, földbeosztás stb.; 4) *állattenyésztés*: házi állatok és fajaik, táplálásuk s gondozásuk, szaporításuk, tenyésztési elvek, tenyészállatok kiválasztása és párosítása, felnevelés, az állatok használása; 5) *állatgyógyászat*: a ló és marhaja külseje, belseje s belszerkezete. A házi állatok korának, egészségének s betegségeinek ism. r-vei. Az ellésnél segédkezés, a legegyszerűbb műtétek megmutatásával stb.

Ez általános tervezet p. o. a bucheni iskolánál következőleg van részletezve (az állatgyógyászatot s állattenyésztést itt mellőzöm); a) *földművelésből*: legfontosabb összetett és egyszerű anyag s annak jelentősége a gazdaságban. A csirázás vegytani processusa, az elégés, az emésztés vagy erjedés (Gährung) légzés, rothadás és időjárás. A növények szerkezete, táplálkozása, szaporítása és betegségei. A növénytáplálás forrásai, a talaj s annak keletkezése, a víz és a lég vegy- és természettani tulajdonságaikkal. Általános földisme. A földművelésnél legfontosabb közetek és sziklafajok. Talajművelés s annak célja, (ehhez foglaltatik a gazd. eszköztan). Trágyázás: az ugarolás vegytani alapjai, istállótrágya, mesterséges trágya, zöld trágya. Talajjavítás szárítás és nedvesítés által. Talajke-

A tanítás segédeszközeül majd mindegyik téli iskolánál meglehetősen gazdag gyűjtemény van, mely rendszeren 1. természet- s vegytani kísérletekhez szükséges eszközökből, 2. 180—200 darabból álló ásványgyűjteményből s földrajzi eszközökből, 4 gazdasági eszközök s szerszámok stb. mintáinak s állati vázak vagy hasonló képek gyűjteményéből, 4. magvak s növények gyűjteményéből, s végre 5. könyvtár- s folyóiratokból.

Mindegyik iskola közvetlen igazgatását a kormány fővezetése alatt s rendeletei szerint egy helybeli hattagu felügyelő tanács eszközzi. Ennek tagjai közül hármat a közigazgatási kerület közgyűlése, kettőt a községtanács választ, s a hatodik tag a gazd. szaktanító.

A 11 téli iskolában a növendékek összes száma volt 1868—69-ben 235, 1869—70-ben mintegy 220 (az általam megszerezhetett adatok szerint a 9 népesebben 186, a más kettőben, mint hallám, 30—34), 1870—71-ben pedig 165.

Ezenkívül a hegni szeretetháznál levő téli iskolában évenként 18—20 növendék.

A részletes kimutatások szerint egy-egy téli iskolában 15—52 növendék van.

vezés. A gazdaságban hasznos és kártékony állatok. Mindheti 11 órán stb.

Tankönyvül általánosan Martinnak már a württembergi továbbképző iskoláknál említett munkáját használják.

A már említettem földmivelési tanács is tavalyi tanácskozásaiában a viszonyokhoz aránylag szintén gyengénektalálja a téli iskolák látogatását, pedig csak a még aránylag kedvező 186⁸/₉-diki kimutatásokat tárgyalta, s azóta a létszám évenként csökkent. A növendékek létszáma ezen kevés voltának okát a földmivelési tanács három körülményben látja*), nevezetesen: 1-ször abban, hogy a tanulóknak nincs meg eléggé a szükséges előképzettségük, s ezt a továbbképző iskoláknak kellene eszközölniök (ezeknek, nem ugyan mint egészen szakiskoláknak, hanem részben mint előkészítő tanfolyamoknak behozatalát már 1869-ben sürgeté**) a földmivelési tanács), 2-szor abban, hogy a paraszt-gazdák nem örömet nélkülöznek fiaik munkáját azon félesztendőre sem; 3-szor és legfőképen pedig abban, hogy a legtöbb mezei gazda még nem érzi elég élénken az alaposabb elméleti kiképzés szükségét.

Mind a három okot elhiszem s aláírom, de részemről még negyediket és ötödiket is látok, melyek nagyrészen a két első oknak is okául szolgálnak. — Nevezetesen azt látom főbajnak,

*) Verhandlungen der zweiten Session des Landes-Kulturrates in Karlsruhe von 1-ten bis 13. Juli 1870. Karlsruhe, 1871. 196—7. lapokon.

***) Verhand. der ersten Session des L.-Kulturrates. in Karlsruhe von 12—15. April. 1869. 23—24. lapokon.

hogy egy rövid, alig öt hónapból álló tanfolyamra oly sok, és oly magas fokozaton tanított ismeret halmoztatik össze, hogy azt csupán az elemi iskolában szerzett előkészültséggel még a kevés számu kitünőbb talentumuak is nehezen tanulhatják meg. Annyival inkább áll ez, mert az elemi iskola elvégzése és a téli iskola elkezdése között két évet iskolai tanulás nélkül tölt el az ifju, s mi, kiknek az iskolai életben egy kis gyakorlatunk van, tudhatjuk, hogy ily hosszabb szünet után az olvasással sem foglalkozó növendéknél magára arra sok idő kell, hogy elméje a tanulásba ismét bele legyen trennirözva. E körülményből azután két baj származik: először az, hogy midőn a nehézségen az által akarnak segíteni, hogy érettebb kora növendékeket kívánnak felvenni, akkor a tanítás oly életidőre esik, midőn — mint a tényállás bizonyítja — a paraszt-szölök közül már fél évre is kevesen akarják fiaik munkáját nélkülözni. Másodszor az, hogy az elemi iskolai tanultság és a téli iskola tanterve között oly ür van, melyet a növendékek képzettsége s elmeereje nem igen lehet képes áthidalni, kivéven talán a kitünőbb talentumuak. Igaz, hogy e bajon nagyrészben segítenének a továbbképző iskolák, de itt meg az a nagy kérdés, hogy pár évi továbbképző iskoláztatás után fogja-e sok szülő még gazdasági iskolába is adni fiát?

Többektől hallottam azon észrevételt, hogy a Rau-féle téli iskolákban a tanítás felette magas, igen sok, s egy szóval túlszigázott. Magát a tanítást nem volt alkalmam gyakorlatból megismerni, de a tantervben e vádat nem találom igazolva. Semmit sem látok abban olyat, mit fensőbb népiskolai tanfolyamban is ne lehetne tanítani, természetesen, kellő mértékben és népiesen. Azonban részemről is túlszigázottnak s erőltetéssel is nehezen eszközölhetőnek tartom azt, hogy mindez ismeret egyszerre, egy rövid öt hónapi tanfolyam alatt taníttassék meg. Ennyit fél-év alatt ha betanulnak is, de nem emészthetnek meg az elemi iskolából 2—3 év előtt kikerült növendékek. Ezért részemről legczélszerűbbnek látnám azt, hogy az elemi iskola elvégzése után hamarabb kezdjenek egy vagy két évben legalább előkészítő tanfolyamot, s akkor a szoros gazdasági tanfolyamban kevesebb tárgyat kell tanítani, s mégis többet fognak tanulhatni.

Általában nézetem szerint, a téli iskolák mint tanintézetek tökéletesebbek ugyan a württembergi továbbképző iskoláknál különösen az által, hogy bennük a gazdaságtani ismereteket külön szakemberek tanítják, és a tanítás nem csupán esti órákban, de egész nap tartatik; azonban ezeknek meg árnyoldalát képezik a fentebb k - emeltem hiányok (a melyek miatt növendékeik száma is sokkal kevesebb) és azon körülmény,

hogy a gyakorlati munkákban s gazdálkodásban való közvetlen oktatás itt szintén hiányzik, a mi pedig bizonyos mértékben mégis igen szükséges, és az ünnepnapokon gazdaságokban a tanár vezetése alatt tett séták által nem pótolható.

A földmives-iskolákhoz viszonyítva őket, azok felett azon előnyüket látom, hogy közelebb jönnek a nép életviszonyaihoz, nem vesszik annyi ideig igénybe a növendékeket, s ezért kétannyi tanulójuk is van, még pedig *olyanok, kik majd nem kivétel nélkül maguk gazdái leendenek*, s ez a legnagyobb nyereség. De a tanított ismereteknek félévre összezsufolása, és a gyakorlati munkák teljes hiánya miatt meg más tekintetben természetesen mögötte állnak a jól szervezett földmives-iskoláknak.

A téli iskolák s a hochburgi földmives-intézet mellett még az iskolai oktatás körébe sorozhatók: 1. egy patkolási tanfolyam Karlsruheban 5—8 növendékkal; 2. néhány gyümölcsfa- és rétmivelési tanfolyam összesen 35—40 tanulóval, és 3. egy szőlőmivelési tanfolyam Hegneben. (E helyett egy rendes szőlő- és gyümölcsfamives iskolát akarnak dr. Rau terve szerint már 1872-ben állítani, s a költségvetésben 6000 frtot irányoztak reá elő). Mindezen tanfolyamokban a téli iskolák növendékeivel összesen p. o. 1869-ben 370 tanuló nyert gazdasági oktatást.

Említést érdemel még a konstanci kerület földmives szegénynöveldéje s árvaháza Hegneben, mely a svájci földmives Rettungs-Anstaltok szerint van szervezve, s jelenlegi jó vezetése által egyike az e nemű intézetek legjobbjainak, s a gazdasági nevelés tekintetében is jelentékeny.

2. Vándortanítások.

Igen figyelemre méltók a dr. Rau által kitűnően rendezett s erélyesen vezetett vándortanítások, valamint az e célra alkalmazott egyéneknek a gazdaság fejlesztésére irányuló egyéb működései is.

Hogy e nemű működésüket teljesebben méltatassuk, a következő pár adatot is figyelembe kell vennünk. A bádeni herczegség területe 270 □ mértföld, 1600 községben 1.434,099 lakossal. Az összes mívelés atatti föld 2.201,520 morgen volt az 1869-diki kimutatás szerint. (Egy badeni morgen = 0.62 katasztrális hold, tehát valamivel több fél holdnál). Ebből tisztán szántóföld 1.404,523 morgen (mintegy 704 ezer kat. hold), rét 465,025 morgen (körülbelül 245 ezer kat. h.), 90 ezer morgen gyümölcs- és szőlőskert, s 113,388 m. legelő.

A gazdaság előmozdítására az alább említendő gazdasági egyesületek tevékenységén kívül dr. Rauminisztertanácsos közvetlen vezetése alatt

működik a kormány által alkalmazott s fizetett egy gazdasági felügyelő (Landeskultur-Inspector), hat mérnök (egyenként 600 frt fizetéssel s uti díjjal) és a téli iskolák 11 szaktanítója.

A hat mérnök feladata: a kerületeikbeli utakra ügyelni, azok építését s javítását tervezni és mint szakembereknek vezetni; továbbá különösen a réteket gondozni, a rétöntözésre, csatornázásra vagy alagsövezésre, szóval az egész rétmivelésre felügyelni, tervet készíteni, a fontosabb munkálatokat vezetni, a birtokosokat figyelmeztetéssel, tanácssal s részletes utasításokkal támogatni, stb. Ezen célokból e mérnökök majdnem folytonosan utaznak kerületükben, s egyszersmind az ugynevezett vándortanítókat tartják a felnőtteknek a rétmivelésről, csatornázásról, alagsövezésről, stb. Ezek tartják a már fentebb említett rétmivelési iskolákat, azaz pár hétig tartó tanfolyamokat is.

A 11 közigazgatási kerületben levő 11 téli iskola szaktanítói elméletileg és gyakorlatilag képzett gazdák, s miután csak a téli 5 hónapban vannak iskoláiknál elfoglalva az év többi részében kötelesek hét hónapon át folytonosan kerületeiket járni községről-községre, majorból majorba. Ez utazásaikban tenndőjük: 1. mindennemű gazdasági statisztikai adatokat a kormány s földmivelési tanács számára összegyűjteni; 2. a gazdaságokat és gazdálkodást min-

denütt megvizsgálni, s az észlelt hiányokra és bajokra úgy az illető birtokosokat figyelmeztetni, mint fontosabb esetekben a kormánynál azonnal jelentést s illetőleg javaslatokat tenni. Különösen sietniök kell ily jelentéseikkel akkor, ha valahol valamely veszélyesebb növény- vagy állatbetegség kezdetét veszik észre. Ha ily kezdődő betegségek még ujjak s gyógyszerét nem ismerik, vagy kiirtásuk állami intézkedést kíván, a kormány azonnal szakértő bizottságot küld ki vizsgálatra és intézkedésre. Épen ottlétem alatt is egyik szaktanító egy még kezdődő új betegségét észlelt a gabnánál, melynek megvizsgálásával azonnal botanikusokat és vegyészeket biztak meg. Különösen jó szolgálatokat tesz ily esetekben a vegyész-kísérleti észlelde (Chem. Versuchsstation); továbbá 3-szor a gazdaságnak kerületükben tapasztalt állapotáról s eszközhető javításai iránt évenként indokolt jelentéseket s javslatokat terjesztenek a kormányhoz; 4-szer kötelességük a birtokosokat figyelmeztetés mellett tanácsosal és utasításokkal is támogatni, és *községenként előadásokat tartani azon tárgyakról*, melyekről a gazdákat felvilágosítani azon helyen legszükségesebb.

A 12-dik kerületben a téli iskola szaktanítója a karlsruhei kertész-iskola igazgatója levén, ki egész éven át el van az intézetben foglalva, e miatt ott külön vándortanítói állomás rendszeresített.

Hasonlóul tart vándorelőadásokat a gazdasági főfelügyelő, a vegyészeti észlelde tanára, és a gyümölcsészeti iskola tanítója is.

Ottlétemkor volt tárgyalás alatt egy külön vándortanítói állomás rendszeresítése a lőtenyésztésben adandó oktatásra.

Némelyek (p. o. a gazd. főfelügyelő) nők számára is tartottak vándorelőadásokat a háztartás és női gazdálkodás köréből, még pedig szép számú női hallgatóság előtt.

Több gazdasági tanító egyszersmind a járásbeli gazdasági egyletnek (Bezirksverein) is igazgató tagja. Általában e vándortanítók folytonosan elevenítik s tevékenységre izgatják a gazdasági egyleteket is.

A közigazgatási hivatalnokok szintén utasítva vannak mindezen gazd. tanítókat s megbizottakat minden módon támogatni, működésük sikerét előmozdítani, s az általuk javasolt szükséges rendszabályok végrehajtását eszközölni.

3. Gazdasági egyletek.

A gazdasági egyletek hasonlóul szép tevékenységgel dolgoznak.

A 12 kerületben 70 járásbeli gazd. egylet (Bezirksverein) van, s áll összeköttetésben az 54 év óta működő nagy gazdasági egyesülettel. E já-

rás-egyletek közül a legközelebbiek egymással szövetkeznek, s képezik az ugynevezett „Gauverband“-ot, minő tán 16 van. Mindegyik ily „Gau“ küld egy képviselőt a közös tanácskozásra évenként összejövő „központi választmány“-ba. A hetven járás-egyletnek az utolsó kimutatások szerint 14,000-nél több tagja van (1869-ben volt 13,692), s heti közlönyük 14,500 példányban nyomatik. (A kicsi Badenben. Vajjon hány példányban jár az országos gazd. egylet lapja a Badenhez képest minden esetre nagy Magyarországon?)

Ezen egyleteken kívül vannak a gazdaságot egyes ágaira alakult társulatok, minők 1. a kertészeti-egylet, 2. erdész-egylet, 3. lovászati egylet, 4. állatorvosok egylete, 5. méhészeti egylet, 6. haltenyésztési egylet (15,275 forint részvénytökével), 7. a patkolás javításán működő egylet, 8. a szárnyas állatok tenyésztésén működő egylet 850 taggal, 9. a badeni birtokosok és gazdák vándor-egylete.

Mindezen társulatok vagy rendes heti avagy havi közlönyöket, vagy évkönyveket adnak ki.

4. Gazdasági állambudget.

Karlsruhe-ban létem alatt volt a kormánynál tárgyalás alatt a jövő évi költségvetés.

A jelen 1871. évben a gazdaszat emelésére fordított az állam 181,900 forintot.

Az 1872. évre szóló költségvetésben e czélra előirányoztatott 215,458 forint, melyből közvetlenül a gazdasági oktatásra 36,700 forint fordítatnék. (A jelen évben csak 26,000 frtot adott az állam a gazd. iskolákra).

VII.

Fentebbi czikeimben körülbelül mindazon módokat előadtam, melyeken a nép gazdasági oktatását jelenleg Európaszerte eszközölni szokják.

Szólhatnék még a legujabb időben szervezett elméleti földmives-iskolákról, de melyek légyegét már a badeni téli iskolákban megismerttettem. Nevezetesen néhol a régi földmives-iskolák hibáin megkísérlettek oly intézetek állítása által segíteni, melyekhez semmi gazdasági birtok sincs kapcsolva, s a gyakorlati gazdasági munkák kizárásával csupán eméleti oktatás adatik, s ekkép rövidebb idő alatt is több ismeretet hisznek megtanithatni. Ez eljárást azzal indokolják, hogy a gazdafiuknak az életben is elég alkalmuk van a gazdasági munkákban gyakorlatot s ügyességet szerezni, s erre képesek is ha elég szakismeretük s műveltségük van. Tehát az iskolában elég, és a földolog az ismeretek tanítása. Az e nemű nagyobb intézeteket nevezik Poroszországban „elméleti középiskolák“nak (theoretische Mittelschulen). A

régi Poroszországon kívül leginkább a régi Hannoverben, Schleswig-Holsteinban és Hessenben vannak ily elméleti földmives-iskolák, s egy pár Bajorországban. Az oktatás leginkább télen tartatik. A melyekben egy téli félév alatt az egész tanfolyam bevégeztetik, azok tán itt-ott némi eltéréssel ugyanazon nemű tanodák, mint a badeni téli iskolák. Másokban két félévi tanfolyam van, de szintén téli oktatással. (Némelyek így akarják Württembergben is szervezni a most létesíteni kezdett téli iskolákat). Ismét más, de már a vagyonosabb paraszt gazdák számára állított ily iskolákban téli és nyári oktatással van egy vagy két évi tanfolyam. Mindenütt az élet szükségéi s a viszonyok által engedett lehetőség szerint iparkodnak a gazdasági culturát terjeszteni.

Végül emlithetném még a Pestalozzi, vagy ha tetszik, Fellenberg-Wehrli-féle gazdasági szegénynöveldeket vagyis nálunk ugynevezett szeretetházakat, melyekben elhagyatott szegény gyermekek 6 éves koruktól 15—16 éves korukig neveltetnek „a munka által munkára s erkölcsösségre,” s melyek a földmives-képzésnek eddigelé körülbelül legtökéletesebb példáit szolgáltatják. A legképzetebb földmives munkások kerülnek nem csak Svájcznak a fiuk számára szorosabb értelemben így szervezett mintegy 45 intézetéből, de a badeni Hegneből (Kon-

stanz mellett) is. Minthogy azonban ezeket már svájci tanulmányaimban részletesen ismertettem, s minthogy bennük vagyontalan szegény gyermekek neveltetnek, ez alkalommal pedig kis birtokos gazdák képzése érdekében szolók: azrét ezuttal elég ez intézetekre csak annyiban hivatkoznom, a mennyiben legzáfolyhatlanabb bizonyságul szolgálnak arra, hogy 12—15 éves fiukat is lehet mindennemű gazdasági munkábangyakorlatilag is képezni, és pedig úgy, hogy ez által az általános műveltség kifejtése nemcsak nem csorbittatik, de lényegesen előmozdittatik.

A Svájcban levő közép- és felsőbb gazdasági iskolákról, valamint a bajor gazdaszati nép oktatásról hasonlóul részletesen irtam említett tanulmányaimban, s előadtam mind a már tavaly Bajorországban létezett 180 továbbképző iskola eredményét, mind a gazdasági egyletek és tanintézeti igazgatók által a gazdasági oktatás reformját illetőleg tett javaslatokat.

E két országban szerzett ismereteimből csupán két dolgot legyen szabad még felemlítenem.

Elsőben is, engedjék meg t. olvasóim, hogy figyelmükbe ajánljam Raimy de Bertigny Antalnak igen érdekes előadását, melyet a népiskolában a gazdasági tanításról a román Svájc köz-

hasznu társasága nagygyűlésén 1869-ben tartott *) s melynek jelentőségét tartalmán felülmég azon körülmény is növeli, hogy a svájcezi népoktatás javítását illető nevezetesebb reformokat nagyobb részt a közhasznu társulat kezdeményezte és vitte keresztül a cantonokban.

Raimy azon kérdéseket tárgyalja, hogy az elsőd népiskolában eszközölhető-e alkalmasan a gazdaság elemi oktatása? és ha igen, minő eszközökkel és módon?

E kérdések taglalásánál a már Montaigne által kifejezett, s a tapasztalás által mind maig igazolt azon axiomából indul ki, hogy „gyermekeinknél csak az életelső 15—16 éve használható fel teljesen a nevelésre és tanításra, az ezenfelüli életkort már a cselekvés veszi igénybe. Használjuk e rövid időt a szükséges és hasznos oktatásra. R. arra figyelmeztet hogy Montaigne állítása különösen a nép, s pedig a földmives-nép gyermekeire nézve igaz, kik 15 éves korukon felül már csak kivételes esetekben iskolázhatók.

„Bármely tárgynak tanítása — mondja R. — alkalmassá (opportune) és szükségessé az áltál válik, ha az a lakosság életszükségei és prédis-

*) „De l'opportunité de l'enseignement agricole élémentaire dans les écoles primaires“ czim alatt megjelent a nagy közhasznu társulat „Organumának“ 1870. IV. füzetében.

positiója által indokolható, és ha az a társadalmi jólét emelését eredményezheti. Már pedig a földmives-nép gyermekeinek gazdasági oktatása mindezen indokokkal igazolható.“ Továbbá a gazdasági oktatás a népiskolai oktatással R. szerint is teljesen összeegyeziethető, egyrészt mert ennek tárgyát a nép általános foglalkozása képezi, s másrészt mert az iskolai ugy nevezett általános nevelést a gazdasági tanítás és foglalkoztatás nemcsak nem hátráltatja vagy csonkítja, hanem előmozdítja.

Végre okoskodásának eredménye az, hogy a sajátképi elsőd-iskola (t. i. a növendék 12 éves koráig elvégzett 6 évi tanfolyam) czéljául maradjon meg az általános nevelés, s benne a gazdasági tanításhoz majdan szükséges előismertek taníttassanak. Azután e tanfolyamnak kiegészítője legyen a gazdasági oktatás, a népiskola második tanfolyamában, melyet a növendékek 13-dik életévüktől a 16-ikig látogatnak. Itt azonban a tanítás nem csupán elméleti, hanem egyszersmind az iskolához csatolt telken gyakorlati munkákkal összekötött legyen.

Sajnálom, hogy Raimy ur fejtegetéseit magam is csak svájcei tanulmányaim megírása után ismertem meg.

A másik körülmény, mit említetlenül nem hagyhatok, a következő.

Miként már mult évi tanulmányaimban elő-

adtam *) Bajorországban a gazdasági tanintézetek előljáróságai alig pár kivétellel az oktatás reformját tárgyazó emlékiratokban, a kormánytól kérték: „*hogy az elméleti oktatás bővebbre terjesztessék ki s a növendékek gyakorlati munkái kevesbbitessenek, és engedtessek meg, hogy a növendékek a mindennapi iskola elvégzésével azonnal beléphessenek a földmives iskolákba, 13—14-ik életévükben, azaz azon korban, melyben még különben is iskolakötelesek.*“ E kívánatukat mindnyájan főleg azzal indokolták, hogy oly fiukat, kik nem másoknál való szolgálatra készülnek, csupán életidejük ezen szakában reménylenek növendékekül nyerhetni. Ehhez, a lichtenhofi nagyobb gazd. tanintézet igazgatója Dr. Kellermann úr még azon általa igen fontosnak tartott érvet csatolta, hogy a 13—14 éves fiuk, épen mivel az iskolához még közelebb állnak, szívesebben is akarnak és jobban is képesek tanulni, mint az iskolából már 3—4 év előtt kikerült s a tanulástól elszokott paraszt fiuk.

Az idén meglátogattam a Nürnberg mellett levő Lichtenhofon Dr. Kellermann. urat — Elsőben is arról értesített hogy javaslati elfogadtattak. — A régi földmives iskola megszüntetett, miután gyakorlatiatlannak bizonyult s nö-

*) Svajczban és Bajorországban szerzet tanügyi tanulmányok. 218—220. lapokon.

vendékei nem voltak, mert a maguk gazdájává készülő 17—20 éves ifjak ha már még három évi tanulásra szánták magukat, felsőbb tanfolyamot akarnak végezni. — A régi földmives iskola helyett a felsőbb gazdasági tanfolyam mellé állított egy alsóbb foku két éves tanfolyam, melybe bevétettek 13—14 éves fiuk is, kik azután e kurzus végzetével vagy haza mennek, vagy át lépnek a felső tanfolyamba. Azonban már ezek is, naponként egy pár órán, és erejükhöz mérten mindennemű gyakorlati munkákat végeznek. Ottlétemkor épen földet forgattak $2\frac{1}{2}$ láb mélyre.

Dr. Kellerman urral is közöltem a földmives felső népiskolák tervezetét, s megismertettem vele népiskolai egész oktatásunknak törvényben megállapított szervezetét.

Ő a tervezetet határozottan helyeselte azért, mert úgy látja, hogy az a tanítás kellő berendezése és kezelése mellett mind az élet gyakorlati szükségéinek megfelel, mind pedig a nép számára szükséges gazdasági oktatás követelményeit ki fogja elégíteni. Csupán a következőkre figyelmeztetett.

1-őr tanítassanak elsőben a növendékek 14-ik éves koráig inkább az elméleti ismeretek, s csak az utolsó egy-vagy másfél évben a szorosabban gyakorlati gazdasági oly szaktanok, melyek már több előismeretet s érettséget kíván-

nak. A tanidő e második felében végezzenek a növendékek nagyobb mérvben gazd. munkákat úgy, hogy mindennapnak egy része iskolai tanulásra más része munkára forditassék. —

2-or nagy gond forditassék a pontos könyvvezetésre, hogy a növendékek egyrészt a jövedelmet s kezelést tisztán lássák, s másrészt maguk is a pontos könyvvezetésre s gazdaságuk szabatos kezelésére szoktattassanak. —

3-or mind a tantárgyak mind az azokból tanítandó ismeretek mennyisége és minősége gondosan megválasztassanak és jól osztassanak be. E tekintetben a helyes mérték és mód eltalálása abban áll, hogy a rendelkezésünkre álló rövid idő alatt ügyes kiválasztással és jó beosztással csak azon ismereteket tanítsuk, melyek a gazda nép gyakorlati életében legszükségesebbek, s melyekre a növendékek műveltségüknél s koruknál fogva maradandó sikerrel oktathatók. Szóval nem valamely tudomány rendszere, hanem a gyakorlati szükség legyen a mérvadó. Így is sokat lehet tanítani, sokkal többet mint a tárgyal nem foglalkozók gondolnák, s Dr. K. ur, helyes beosztással a gyakorlati munkákon kívül heti 5 órát teljesen elégnek tart egy-egy osztály gazd. szaktanítására. —

A földmives felsőbb-népiskolák tervezete anynyira megtetszett neki, hogy bár a pár nap mulva bekövetkezett évi vizsgák előkészületeivel

rendkívül el volt foglalva: mégis időt vett magának, arra is, hogy a lichtenhófi tanterv átalakításával kijegyezze, hogy véleménye szerint ezen felső népiskolai gazd. tanfolyamokban mi csoda ismeretek, minő beosztással, s hány órán volnának tanítandók.

VIII.

A gazdasági felső népiskolák szervezete s tanterve.

Még mielőtt a felhozott ellenvetésekre felelnék, legyen szabad lehető röviden körvonaloznom, mikép gondolnám én a földmives-felsőnépiskolák szervezetét és tantervét megállapítani.

Azonban előre megjegyzem, hogy itt csak oly általános tanterv javaslására szorítkozhatom, mely némely részleteiben az egyes iskoláknak a helyi s vidékbeli viszonyok által indokolt szükségai szerint lenne módosítandó.

Tervem a következő:

1-ör minden gazdasági felsőnépiskolánál a felsőnépiskolai tanfolyamra a törvény szerint legalább két rendes és egy segédtanító alkalmaztatnék. Ezek tanítanak egyszersmind a természettant és természetrajzot (föld-, ásvány-, növény- és állattant), különös tekintettel s mintegy előkészítőül a gazdaságtanra, részben pedig ennek kiegészítőjeül.

2-or e tanítókon kívül az állam által alkalmaztatnék egy, vagy — ha az intézet népessége s fontossága igényelné — két gazdasági szakta-

nitó, kiknek egyike lenne az igazgató tanító. E szaktanító kezdetben — mig t. i. a szorosán gazdasági szaktanítás és munkák nem veszik egészen igénybe idejét, — a természetrajzi vagy természettani tárgyakkól is taníthatna valamit.

3-or az iskolához, egy pár holddal nagyobb gazdaság kapcsolatnék és szereltetnék fel, mint a mekkorán azon vidéken az u. n. parasztgazdák gazdálkodnak. — Hogy ennél kiterjedtebb s nagyobb szerű legyen, ezt azért nem látom célszerűnek, mert ezen iskoláknak magasabb gondolkodásra nem fejlett növendékei nagyobb birtokon nem igen tanulhatják meg azt, hogy kis birtokukat mikép kell majd ügyesen berendezni. Azonban az életben létezőnél egy pár holddal nagyobb kiterjedést a szükséges kísérletek eszközölhetése miatt tartom szükségesnek, hogy így a kísérletekre kívántató telken kívül is maradjon annyi, melyen a kis birtok kellő berendezését lehessen mutatni.

De e nézetem daczára is, ha valahol a község vagy vidék minél nagyobb telket adhat, azt mindig igénybe veendőnek vélem. Először azért, mert az iskolai művelésre még most nem használandó rész jövedelme is mindig fordítható az intézet emelésére; — és másodsor azért, mert ha p. o. a gazdasági felsőnépiskolából idővel egy földmives vagy magasabb gazdasági intézet nővi ki magát, jó, ha e célra is leend telek.

4-er a földmives felsőnépiskolába bentlakásra néhány elhagyatott iparkodó szegény fiu vétetnék fel, kiknek ellátási költségeit vagy községek, vagy megyék, vagy gazdasági egyletek, vagy pártfogó magánegyének, vagy az állam fizetnék meg. Ezek tanult cselédekké, vagy a tehetségesebbek kisebb birtokok kezelőivé képezetnének ki, s tanulmányaikat közép s felsőbb gazd. tanintézetekben is folytathatnák.

5-ör a rendes tanfolyam 3 év alatt bevégeztetnék, de ha maradnak ott, vagy általában nyerhetők még negyedik évre is növendékek, azok számára még egy éves, tisztán gazdasági tanfolyam nyittatnék a 3 év alatt már tanult ismeretek megszilárdítására és bővítésére.

6-or a tanterv következő volna :

a) a felső népiskolai 3 éves tanfolyam számára.

T a n t á r g y a k :		Osztályok			A heti órák száma a tantárgyakból
		I	II	III	
1	Hit- és erkölcsstan	2	1	1	4
2	Magyar nyelv { a) olvasás és nyelvtan, s { iránygyakorlatok	3	3	—	
	{ b) irálytan	—	—	2	
3	Szám- és mértan	3	3	2	8
	Földrajz { a) földrajz	3	—	—	3
4	és történet { b) történet	2	3	1	
	{ c) hazai alkotmánytan	—	—	2	

T a n t á r g y a k :		Osztályok			A heti órák száma a tantárgyakból	
		I	II	III		
5	Természetiek {	a) természetrajz (ásvány, növény s állattan) . . .	3	3	—	6
		b) természettan	—	2	4	6
6	Művészeti {	a) rajz és szépírás	3	2	1	6
		b) ének	2	2	1	5
Gazdaságtaniak	a) Talajtan, (a termő talajnak, talajművelésnek, s erre szükséges gazdasági eszközöknek rövid ismertetése		3	3	—	6
		b) Trágyatan és a trágyázás nevének ismertetése (2-dik év 1-ső felében ¹)	—	2 ¹	—	2
		c) G a z d a s á g i növénytermelés és gyümölcsfamivelés (miután a növénytan a természetrajzban már tanított), második év II-dik felében 3, III-dik évben 2 órán	—	3 ¹	2	5
		d) G a z d a s á g i állattenyésztés (miután az állattan már a természetrajzban is tanított)	—	—	4	4
		e) Gazd. üzlettan s könyvvitel	—	—	4 ²	4
			24	24	24	72

J e g y z e t e k :

¹) A második félévbe együtt folytattatik talaj- és trágyatan 2 órán; az így fenmaradt 3 órán pedig a gazdasági növénytan.

²) A hol többen vannak nem a gazdaságra készülő növendékek is, ott külön tanítandó 2 órán a könyvvitel, s 2 órán a gazd. üzlettan.

Mindegyik osztálynak ezen 24 iskolai óráján felül jönnek még: 1-ór az iskolai tanórák közé beszámíttatni másutt sem szokott testgyakorlatok heti 2 órán, és 2-szor a gazdasági munkák (t. i. a gazdasági képzésért beiratott növendékekkel) hetenkint a két első osztálynak legalább 6, a III-ik osztálynak legalább 8 órán.

b) A negyedik évben, mint tisztán gazdasági tanfolyamban.

a) Elméleti tanítás.

1. *Gazdasági növénytermelés és művelés, és gyümölcsészet.* (A növénytermeléshez szükséges talaj és trágyatani ismeretek folytonos ismétlésével) heti 3 órán
2. Erdészet s erdőművelés legszükségesebb ismeretei a helyi viszonyok szerint „ 4 „
3. Gazd. állattenyésztés „ 6 „
(Különös gonddal, vagy külön 2 órán tanítandó leggyakrabban előforduló állatbetegségek ismeretése is.)
4. Gazdaskodástan s gazdasági üzlettan és ügyvitel „ 4 „
5. A közgazdasátnak a népeletben

legszükségesebb s népiesen is ta- nitható ismeretei	heti 3 órán
6. A természet és vegytannak a gaz- daságban legszükségesebb ismer- etei folytatólag	„ 4 „
	Összesen heti 24 órán

β) Gyakorlati munkák (a mint az
idő engedi) naponként 3—4 órán,
tehát hetenkint átlag 18—20 órán

A tanterv ez utolsó részének indokolásául semmit sem látok szükségesnek ez alkalommal előadni. De a három éves tanfolyamra vonatkozó fentebbi tervezetre meg kell említenem némely szempontokat, melyekből annak szerkesztésénél kiindulnom kellett, s melyek nézetem szerint tervezetem megítélésénél is figyelembe veendőek.

Mindenekelőtt ragaszkodnom kellett a törvényhez, mely meghatározza a felsőnépiskolában kötelezetten tanítandó tárgyakat, s a heti tanórák számát legkevesebb 18, legfőlebb 24-ben állapítja meg. — Egyetlen tantárgyat sem hagytam el. A tanórák számát igaz, a maximumra tettem; azonban ha látjuk, hogy Badenben hetenkint 36—44 órán, a svajcezi elemi iskolákba néhol 32—38 órát tanítanak hetenkint, azt hiszem, a mi fiainknak e 24, — tehát naponként 4

— órai tanulás nemcsak túl nem terhelő, de elég időt is hagy mind a gazdasági gyakorlatokra, mind az otthon való tanulásra és írásbeli munkák elkészítésére.

Gondom volt reá, hogy a többi köteles tantárgyak tanítása a gazdaságtaniak terjedelme miatt károsan meg ne rövidítessék. A törvény megengedi, hogy egy osztálynak — a szinte kötelezett gazdaságtan tanításával együtt — ne legyen több heti 18 órájánál. Tervezetem szerint pedig a gazdasági tanításon kívül, csupán a többi tantárgyakból van az első osztálynak 21, a másodiknak 19, és a harmadiknak 16 (a könyvvitellel) tanórája.

Tantervem megítélésénél figyelembe veendő azon körülmény is, miként ez a hat évig tartó elemi iskola fölé állítandó tanfolyam számára készült, és hogy a növendékek a hazai alkotmánytanon s a gazdasági tárgyakon kívül a többi valamennyi tantárgyat kötelesek voltak tanulni az elsőd iskola mindennapi tanfolyamában. Itt tehát már csak ismereteiknek részint ismétlése, részint bővítése céloztatik a tervezett mennyiségű órákon.

A gazdasági ismereteknek aránylag ily kevés idő alatt is sikerrel taníthatóságát hasonlóul az teszi lehetővé, hogy a hozzájuk előkészítőül és kiegészítőül tartozó természetrajzi s természettani ismeretek részint már az elemi iskolában

tanítottak, részint itt a nemgazdasági tárgyak között taníttatnak. Az összes gazdasági tanok nem egyebek, mint a szélesebb értelemben vett természettudományoknak egy bizonyos körben alkalmazásai. — Ez okból rendeztem a tárgyakat a lehetőségig úgy, hogy p. o. a természetrajz illető körei elvégeztessenek, mire a megfelelő tárgyak a gazdasági tanításban előjönek.

Sokat gondolkodtam, hogy a gazdasági ismeretek tanítását a talajtannal vagy a gazd. növénytannal volna-e czélszerűbb kezdeni? Mindenik mellett hozhatók fel okok. Bizonyos tekintetben még jobbnak látszik, hogy a növendék előbb ismerje meg a növények életfolyamát, s táplálkozási szükségzeit és azután a növények táplálására használandó talajt és talajművelést. Miután azonban az általános növénytan a természetrajzban már taníttatott, itt a talajtannal kezdtem a gazd. oktatást úgy, hogy ez a gazd. növénytan tanításánál is folyton ismételtessék. — Egyébiránt ha valaki megfordítva akarná a tanítást kezdeni, részemről kevés kifogást tudnék ellene tenni.

Meg kell még jegyezni, hogy tantervemnek lényeges kiegészítő részül tekintem a gazdasági életre és ismeretekre vonatkozó feladványoknak a növendékek által való írásbeli kidolgoztatását. Ily munkálatot már az első évtől

vagy osztálytól kezdve minden növendéknek legalább is hetenkint egyszer kellene készítenie. Később pedig, midőn már a gazdasági üzlettan és könyvvitel is taníttatik, ennek köréből kellene ekvetetlen minden héten egy-egy írásbeli munkát készíttetni a növendékekkel. E dolgozatok egyszersmind magyar iránygyakorlatokul szolgálnának, a tanultak feletti gondolkodást fejleszténék, a tanult gazdasági ismereteket a növendékeknél igen meggyökereztetnék, s a leendő gazdát írásbeli dolgozásra, és háztartása pontos feljegyzésére szoktatnák, s e hasznaikon felül nem utolsó előnyük lenne az, hogy általuk a tanítási idő ugyszólván meg bővítették. — — Bajorországban a gazdasági továbbképző iskolákat (melyekbe ott az elemi iskolát végzett 12—14 éves fiuk járnak esténként.) 1867-ben kezdték. — 1869-ben Münchenben egy kiállítást rendeztek e növendékek írásbeli dolgozataiból s rajzaiból, s egy pár száznak jutalmat osztottak ki. E kiállítás eredményéből győződtek meg különösen ezen tanfolyamok életrevalóságáról, s a dolgozatok megvizsgálására kiküldött bizottság egyszersmind e kiállításoknak minden 2—3 évben ismétlését ajánlá, s tudomás szerint e javaslatot a kormány el is fogadta.

Végül nem hagyhatom érintetlenül azon előttem rendkívül fontosnak látszó kérdést, hogy

valjon elég-e, ha a gazdasági szaktanító csak gazdasági szakember vagy pedig egyszersmind paedagogiailag képzett, s a tanítás embertani elveiben gyakorlott nevelőnek is kell lennie? Teljes meggyőződésemmel ez utóbbi mellett nyilatkozom.

Eddigi észleleteim szerint az ugynevezett szakiskolák legtöbbször igen sok káros és hátrányos következés onnét származik, mert az intézet s tanítás egyáltalán nem paedagogiai elvek szerint szerveztetett, sőt a tulajdonképi nevelésre gond sem fordítatik, és mert a tanerők alkalmazásánál kizárólag az illető ipar vagy gazdaság körében, vagy valamely tudományágban való szakismeretet s gyakorlati ügyességet veszik tekintetbe, a paedagogiai képzettséget, a didactikai ügyességet pedig egészen figyelmen kívül hagyják. A nevelés-tanítástani képzettség nélkül levő ily gyakorlati szakférfiak azután ők maguk, értik a maguk dolgát, elég gyakorlati ügyességük (t. i. az illető munkakörben) s elég ismeretük van, sőt azokat elő is tudják adni... azoknak, kik vagy szinte értenek a tárgyhoz, vagy már kifejlett s művelt emberek; de ritkán tudják tárgyukat *megtanítani* azoknak, kiknek nemcsak tanulmányozásra, hanem még általában *taníttatásra* van szükségük.

Nem tudják ismereteiket didactikailag s paedagogiailag kezelni.

Természetesen e baj sokkal kevésbé észrevehető akademiákon, s általában ott, a hol felnőtteknek kell s csupán szakértelemmel előadni a tárgyat, mint kisebb koru tanulóknál. Itt azután sokan azzal állnak elő, hogy „nem lehet ezen tárgyakat még ily gyermekeknek tanítani!“ Dehogyan nem, kérem szépen, csak tudni kell nem csupán prelegálni, hanem tanítani is. Szerencsére számosan bebizonyították ezt már oly egyének, kik nemcsak bizonyos tárgyban, hanem a tanításban is szakemberek.

Azt magam is hiszem, hogy a terveztem földmives felsőnépiskolában valódi sikert csak oly tanító fog kivívni, a ki nem csupán a gazdálkodásban, de a nevelés és tanítás körében is gyakorlati szakember. A mennyiben ily egyének még nálunk kevesen vannak, gondoskodni kell kiképzetésükről.

E tárgyban különösen kérdeztem dr. Schoffer urat a kirchbergi (Württemberg) földmives iskola igazgatóját, ki nemcsak jeles oeconom, de egyszersmind tanfőúr is. Kértem, mondja meg, hogy miután mindkét szükséges tulajdon ritka emberben van kellő mértékben egyesülve, véleménye szerint, szükség esetén melyiknek volna elsőszó adandó, a gazdasági, vagy a paedagogiai képesítettégnek? — Egy kis gondolkodás után azt mondá, már ha épen választani kell ez egy-

íránt szükséges tulajdonok között : mindig inkább oly egyént alkalmaznék, e felsőnépiskolákba, kiből kellő nevelői képesség van, bár mellette kelletlenül kevesebb gazdasági szakismeret, mert ha iparkodik, hamarabb és könnyebben elsajátíthatja a gazdasági szakismereteket, mint a paedagogiai ügyességet (Gewandheit).

IX.

Miután előadtam úgy tapasztalataimat, mint az általam javasolt iskolák szervezetét s tan-szervét: a IV. cikkemben idézett ellenvetésekre röviden s határozottan felelhetek.

Egyik ellenvetés az volt, hogy a nép gazdasági szakoktatását nem a felső népiskolákban, s nem 13—16 éves fiuknak, hanem külön szakiskolákban, a földm. ves iskolákban 17—20 éves ifjuk számára kell eszközölni.

Előadtam, hogy a tapasztalás a földmives iskolákat a gazda nép oktatására gyakorlatiatlanokul bizonyította, úgy Magyarországon, mint a külföld számos államaiban. — Láttuk egyszersmind hogy ez intézetek legfőkép azért nem képesek növendékeket kapni, mert 16 éven felüli ifjakat akarnak 3 évig tanítani. — Még ha csak hazánkban nem küldenék a jó módu parasztgazdák fiaikat a földmives iskolákba ; akkor mondhatnánk, hogy a baj nem ezen intézetek minőségében, hanem csupán népünk alantas műveltségében s tanítás iránti közönyösségében van ; akkor bizhatnánk a jövőben, hogy a közműveltség emelkedésével majd megnépesülnek földmives iskoláink. — De midőn azt látjuk, hogy a nálunk műveltségben sokkal előbbre

haladt népeknél is ugyanezen tények következtek be, s évtizedeken át folytatott kísérletek után a földmives iskolák nagy részét megszüntetni vagy átalakítani kellett: már akkor kétségtelen lehet előttünk, hogy magában ezen intézetek természetében rejlik az ok, melynélfogva ezek a jelenkor társadalmi s állami viszonyai között nem alkalmasok a nép nagyobb mérvű gazdasági oktatására.

Maguk a tények ugy hazánkban mint a külföldön már eddig is elég világosan szólnak. Négy földmives iskolánkban volt a múlt évben összesen 73 növendék, (kik között csupán 17 földmives gazda fia). A debreczeni földmives iskolában 40 növendékre van hely; jelenleg van 32, s e közül csupán 3 olyan, ki földmives gazda fia. A csikszeredai gazdasági felső népiskolának pedig magának 48 növendéke van, kik majdnem kivétel nélkül gazda fiuk. A keszthelyi földmives iskolában és vinczellér képezdőben Zalamegye 300 ezeret haladó lakosai közül 4=négy megyebeli tanuló volt, míg a b.-füredi szőlőmives felső népiskolában ugyanakkor csupán községbeli 20 tanonc volt, s közülök 19 gazda ember fia. Württemberg 4 földmives iskolájának ugy emlékezem összesen 67 növendéke volt ugyanakkor, mikor a gazdasági továbbképző tanfolyamokon 14,805 fiu tanult.

Nem a gazdasági felső népiskoláknak a tény-

leges viszonyokra alapított tervezete gyakorlatlan idealismus, hanem azoknak a törekvése, kik a tanítás egy általuk megkedvelt chablon-szerű elméletéhez akarják hozzá szabni magát az életet, s didacticai rendszerüknek feláldozzák a közművelődés realis érdekeit.

Ezzel azonban a világért sem Korizmicus Lászlónak, gazdasági kulturánk e kitünő s ép gyakorlati irányban is nagy érdemeket szerzett bajnokának javaslatára czélzók. A mennyire az ő működését és irányát ismerni szerencsés vagyok, biztosan merem mondhatni, hogy midőn ő az országgyűlésen 100 gazdasági iskola felállítását indítványozá, ezzel nem azt czélozta, hogy ezek valamennyien egy kaptafára készült külön szakintézetek, vagy épen csak kizárólag földmives iskolák legyenek, hanem azt akarta, hogy a gazdasági oktatás legalább is ily kiterjedésben, = azaz az ország különböző vidékein összesen legkevesebb 100 iskolában eszközöltesék. És hogy mind maguk ezen iskolák, mind azokban a tanítás, ne egyformán, hanem a tanítandó egyének helyzete, a vidékek viszonyai, és általában az élet szükségéi szerint különféleképen szerveztessenek, ezt nemcsak nem ellenezheti, de kétségkívül óhajtja is azon férfiú, ki évtizedeken át kifejtett nagymérvű működése folytán társadalmi s gazdasági viszonyainkban teljesen avatott.

En azok eljárását állítom gyakorlatiatlannak, kik akár a szaktanításnak, akár a népoktatásnak egy bizonyos módját elfogadták, abból maguknak rubrikákba szedett rendszert csináltak, melybe annyira bele szerettek, hogy azt egyedül üdvözítőnek tartják; s azután minden újabb eszmét vagy indítvány, nem az élet követelményeihez, hanem egyedül saját rendszerükhöz mérnek, és gyakorlati megkísérlés előtt elvetnek, csupán azért, mert nem illik bele elméletük keretébe.

A gazdasági felső népiskolák létesítésének is e theoretikus irány volt eddig egyik legnagyobb akadály.

A gazdasági földmives iskolák helyett is a régi földmives iskoláknak követelésén kívül másik ellenvetés az volt, hogy a növendékek 13-ik évüktől 16-ik évükig sem testileg, sem szellemileg nem elég erősek még a gazdasági tanulásra.

Miután — azt hiszem sikerült megmutatnom, hogy az előhaladtabb korban vagy egyáltalán nem, vagy csak kivételesen reménylhetünk növendéket; itt nem is az lehet a kérdés, hogy valjon kívánatosabb volna-e 17—20 éves ifjakat, mint 13—16 éves fiukat tanítani? hanem csak az, hogy ha már előhaladtabb koru tanulóokra nem számíthatunk, valjon egyáltalán lehet-e a 13—16 ik év közben sikerrel tanítani?

E kérdésre érvek helyett elég volna példákkal felelnem. Ott van például a lichtenhofi alsóbb foku tanfolyam, ott vannak a svajczi és németországi földmives szegény növeldek, s a füredi szeretetház, melyekben már 7—8 éves gyermekéket tudnak a gazdaságban foglalkoztatni. De ott van a b-füredi szőlőmives felső népiskola, melynek utolsó évi vizsgáját Szlávy miniszter ur ő nagyméltósága is látogatásával szerencsétlété. Azon magas megelégedés, melyet ő excellentiája kifejezni méltóztatott, tanusítja, hogy sikerült bebizonyítani, miként 13—14-ik évükben levő népiskolai növendékeket is lehetett eredménynyel tanítani még a fontosabb növényéletteni, és a növénytermeléshez szükséges vegytani ismeretekre is, ugyszintén a kerti munkákra. Holott mindezt tankönyv nélkül kellett tanítai, miután eddigelé sem tantervet, sem tankönyvet nem sikerült nyernünk.

Mihelyt feladatul nem azt tűzzük ki, hogy egy bizonyos nagyobb birtokot a növendékekkel műveltsünk meg, (mint ezt a földmives iskoláknál gyakran teszik), hanem azt, hogy a tanulókkal olyat és annyit dolgoztassunk, a mi által a gazdasági munkákat gyakorlatilag megtanulják s ügyességet szereznek : ekkor alig van oly gazdasági munka, melybe 13—15 éves fiut, erejéhez mért 3 évi gyakorlattal értelmesen beavatni s ügyesíteni ne lehetne.

Az elméleti oktatást illetőleg pedig, hasonlóul alig van egy 25—40 holdas paraszt gazda számára szükséges oly gazdasági ismeret, melyet a hat évi elsődiskolát tisztességesen elvégzett fiuknak 3 év alatt ne lehetne értelmesen megtanítani, akkor, ha a tanító tudja tárgyát paedagogiailag kezelni s közölni — növendékeivel, s nem elégszik meg a magasabb, de könnyebb prelegálással. Természetesen azt mondanom sem kell, hogy itt nem rendszeres szaktudományok, hanem ezen tudományokból a növendékek jövődó életére szükséges szakismeretek tanítandók.

Sőt az oktatást illetőleg némely gazdasági szaktanárok (p. o. Kellermann Lichtenhofban) saját tapasztalásaik folytán azt állítják, hogy átlag a bár ifjabb, de a népiskolából csak az imént kikerült 13—14-ik éves fiukat könnyebben s sikeresebben lehet ugyanezen tantárgyakra tanítani, mint a 17—18 éves azon paraszt ifjakat, kik 5—6 év előtt hagyták el az iskolát, azóta tanulással nem foglalkoztak, s míg koruk szerint elméjük érettebb, az iskolában tanultakból annyit felejtettek, hogy egy évet az elemi iskolai ismeretek ismétlésére kell velük fordítatni; s ezenfelül nehezen szoktathatók bele ismét a tanulásba.

Harmadik ellenvetés volt, hogy „a törvény által czélzott felső népiskolai oktatás megzavarása nélkül nem kapcsolható össze oly mérvű

szakoktatás, hogy az ne csupán játék legyen.“ Erre czáfolatul szolgál (—) hat fentebb előadott tantervem. Méltóztassék azt megtekinteni. Ismételnem kell itt azon figyelmeztetésemet, hogy a törvény elégnék mondja, ha az összes tantárgyakból (gazdaságtannal együtt) egy-egy osztálynak heti 18 tanórája van. Az én tantervem szerint pedig a gazdasági tanításon és testgyakorlaton kívül 21, 19 és 16 heti tanórájuk van az osztályoknak. A többi tárgyak tanítása tehát a törvény legszigorubb értelmezése mellett sincs károsan megrövidítve.

Azonban itt azt kérdezhetnék, hogy ezen beosztással meg, van-e annyi idő hagyva a gazdasági oktatásra, hogy az ne csupán játék legyen? Igen van.

A badeni gazdasági téli iskolákban igaz, hogy a nem gazdasági tárgyakat hetenkint 12—15, a gazdaságiakat pedig 20—24 (tehát összesen 36—40) órán tanítják, de ne felejtjük, hogy ezzel 5 hónap alatt az egész tanfolyamot elvégzik véglegesen, még pedig kétségbe sem vonható eredménnyel. Én bátor vagyok kérdezni, hogy melyik módon reménylhetünk többet s *maradandóbb* eredménnyel taníthatni? a badeni tantervvel-e hol heti 20 órán, s az egész tanfolyamban összesen 48 $\frac{1}{2}$ órán fél év alatt eltanítanak minden gazdasági ismeretet; vagy pedig az én tantervvel, mely szerint heti 3, 5, 10 gazdasági

tanórán (és 6—8 munkaórán) három egész éven át taníttatnak a növendékek, és ha évenként négy hónapi szünidőt kapnak is, a 3 év alatt összesen legalább 576 órán nyernek elméleti tanítást a gazdaságból, s ezen felül a többi tantárgyakból (p. o. csak a gazdaságtant kiegészítő természetrajz és tanból 320 órán)? A fél év alatti tömeges tanítástól, vagy a 3 évre apró részletekben beosztattól várható-e több siker? És midőn egy növendék csupán a gazdaság köréből 3 év alatt 576 órán elméleti, s vagy 900 órán gyakorlati oktatást nyer, s ezenfelül 3 éven át hetenkint gyakoroltatik gazdasági feladványok írásbeli megfejtésében, mindez csak játék volna?

Komolyabb nehézségül volna itt felhozható az, hogy több helyen ezen földmives felső népiskoláknak oly növendékeik is lehetnek, kiket szülőik nem a gazdaságra akarnak kiképeztetni, a kiknek tehát egyfelől a tantervben kijelölt-nél kisebb terjedelemben kellene az általános gazdasági ismereteket tanítani, s másfelől kívánatos volna, hogy a többi tantárgyakból még nagyobb mérvű oktatást nyerjenek, mint a mennyi az én tantervben előírva van. Azonban e bajon is egy kis jó akarattal egyszerűen lehet segíteni. Az ily növendékek a gazdasági munkáktól, s nagyobb mérvű tanulástól felmentetnének. E helyen számukra külön adnának a nemgazdasági tanítók hetenkint az 1-ső évben

2, a 2-dikban 3 s a 3-ikban 4 órát p. o. a természettan valamely ágából, a történet valamely közösen nem tanult szakából, vagy a földrajzból, és a magyar nyelv s irodalomból és iránygyakorlatokból. Ez eljárás didacticai lehetősége azon alapul, hogy a népiskolában ugy is nem rendszeres tudományt, hanem csak az abból kiválogatott legszükségesebb ismereteket lehet és kell tanítani, s hogy mi és mennyi tanítandó, az legnagyobb részben a rendelkezés alatti időtől függ. Mindenesetre bár mely népiskolánál a szükségesekből is annyit el kell hagyni, hogy azokból, ha idő van rá, mindig lehet külön is leczkéket adni, a nélkül, hogy ez által az oktatás egyöntetősége és tervszerősége legkevésbé is csorbíthatnók. A 3-ik évben az üzlettantól elkülönítve taníthatnók közösen a könyvvitel 2 órán, s ezenfelül a gazdasági szaktanító taníthatná külön 3 órán a gazdaságtant rövidebben. Ekkép az ily növendékeknek is lenne hetenkint (a testgyakorlaton kívül) 23, 22, 23 tanórájuk. Ha épen ezek óráit is 24-re akarjuk emelni, 1—2 órával bővithetjük az ugyis egyénekenként s nem osztályonként tanítandó rajzoktatásukat. Ez esetben egy-egy tanítónak (a gazdasági tanítón kívül) hetenként 24 órája leend, míg a törvény csak annyit mond, hogy egy tanító 30 órai tanításnál többre nem kötelezhető.

Azonban e pontot illetőleg ne felejtjük, hogy

a hol leányosztályok is vannak, ott a tanítók úgy sem taníthatnak a fluk egy-egy osztályában 24 órát, s pedig nem a gazdaságtan terjedelmesebb tanítása miatt, hanem azért, mert az elkülönített leányosztályokban is kell tanítaniok, s összesen nem kötelezhetőek 30 óránál többre.

A negyedik s legutóbb hallott tervemtől eltérő nézet az volt, hogy ám állíttassék gazdasági tanfolyam némely felső népiskolánál, de úgy, hogy a 3 éves népiskolai tanfolyam bevégezte után egy külön negyedik évben tartassék a szaktanítás.“

Tervezetemnek ezen több tekintetben helyesnek látszó nyomós érvekkel indokolható módosítása ellen azonban nekem különösen két aggodalmam van.

Első az, hogy meglehetősen bizonyossággal félhetünk attól, hogy a negyedik évre, midőn az ifjak már úgy is 3 évig látogatták a felső népiskolát, s már 16—17-ik évükben vannak, igen kevés tanulót kapunk, s minden esetre sokkal kevesebbet, mint a felső népiskolai tanfolyamba. — A felső népiskolába járt 30—40 növendék közül a negyedik évre megtartható leend tán 7—8, legfőlebb 10. — Hogy tehát kissé érettebb 7—8 növendéket nyerjünk, minden gazdasági oktatás nélkül ereszsünk el 30-at; s ugyanannyi költséget csak azon néhány tanuló képzésére fordítsunk? Holott merem állítani,

hogy a szülők nagy része még a felső népiskola 3 éves folyamában is a gazdasági tanítás kedvéért adandja gyermekeit azon korokban, midőn munkájukat még inkább nélkülözhetik otthon. — Azonban én is óhajtom, hogy a menyire csak növendékeket nyerhetünk, negyedik évi nagyobb mérvű gazdasági tanfolyamot is nyissunk, ugy miként tervezetemben előadtam. Ez által azt hiszem teljesen elérjük azon czélt is, melyet a gazdasági oktatásnak csak a negyedik évben tanítása által az ezt óhajtók akartak, de másfelől már jó adag gazdasági képzettséggel bocsájtattuk ki azokat is, kiket a negyedik évre nem tarthattunk volna ott. A kik pedig a negyedik évre is ott tarthatók azoknak a tervezetem szerint való 3 évi tanulás igen előnyös előkészület lenne a 4-ik évre.

A másik aggodalmam az, hogy a módosítás szerint az összes gazdasági oktatást egy tanév alatt kellene elkezdeni és bevégezni. Ez pedig igen rövid idő. Különösen oly paraszt ifjakra nézve kiknek csupán népiskolai előképzettségük van, s kiknél kevésbé remélhető hogy az iskolában szerzett képzettséget az életben is olvasás, vagy egyéb módon cultiválni s növelni fogják. — A néhány holnap *) alatt tömegesen

*) Ahhoz már épen nincs i. reményem, hogy a 16—17 éves ifjakat a nyári félévre is megtarthassuk az iskolában, s így lennének féléves téli iskoláink.

tanított ismereteket ha betanulják is nagy nehezen, de hamar elfelejtik.

Ezért mind didacticai szempontból, mind tényleges viszonyainkat tekintve gyakorlatiabbnak s czélszerűbbnek látom azt, hogy a szakismeretek ne egyszerre tömegesen taníttassanak meg 4—6 hónap alatt, hanem több évi apró kisebb részletekbe beosztva s pedig oly módon, hogy az iskolában tanítottak a növendékek által részint a gyakorlati munkáknál, részint az írásbeli dolgozásokban éveken keresztül ismételtessenek és feldolgoztassanak.

Ezen okoknál fogva kénytelen vagyok ragaszkodni fent előadott tervezetemhez, melynek kivitele egy krajezárral sem költségesebb, mint a külön negyedik tanévnek önállóul létesítése. — Az élet s a gyakorlat meg fogják mutatni, hogy a 3 éven át még mennyi időt fordíthatunk sikerrel, és mily számú tanulók oktatására?

Átalában tervezetemet nem elvont elméleti tételekből állítám össze, hanem a gyakorlati szükségeknek megfelelőleg igyekeztem készíteni.

Kísérlet ez, melynek legbizonyosabb bírálója maga az élet leendő *), s részemről jövőre is

*) És én az élet ítéletét nyugodtan várom, s a felelősséget el merem vállalni, de természetesen csak azon esetben és ott, a hol tervezetemet híven s kellő buzgósággal valósítják,

azt óhajtom, hogy ha a gazdasági felső népiskolák létre jönnek, azok szervezete a tapasztalás által mutatandó gyakorlati szükségek szerint módosíttassék és fejlesztessék.

Magam is nagyon erős meggyőződéssel hives vagyok azon tannak, hogy a tudomány önczél, s azt sem a hasznosságának, sem bármely gyakorlati érdekeknek alárendelni nem szabad. Áll ez a tanintézetekre is ott, hol azok feladata magának a tudománynak művelése s fejlesztése, p. o. az egyetemekenél, akademiáknál, s ezekre előkészítő tanodáknál — De azon alsóbb foku (s kiválóan pedig a szak-) iskoláknál s tanfolyamoknál, melyek feladata nem a tudomány művelése, hanem az ismereteknek minél szélesebb körben terjesztése, az oktatás módját és szervezetét nem a tudomány rendszere, hanem legnagyobb részben a viszonyok által nyújtott lehetőség és mód, s az élet szükségai szabják meg, (a mi azonban soha sem zárja ki a helyes paedagogiai s didactikai eljárást). — A gazdasági és az iparos oktatásnak, a kereskedelmi meg a reál irányu tanításnak, s az e czélokra szolgáló iskoláknak a különféle országokban én magam vagy tizféle szerkezetét ismerem. És azt hiszem, hogy

mert többször volt már alkalmam tapasztalni, hogy bármely eszmét vagy indítványt könnyen lehet életre nem valónak, gyakorlatiatlannak, vagy éppen rossz következtetések bizonyítani be — a kivétel által.

a kor szívonálán álló egy gyakorlati paedagogus sem merné azt mondani, hogy ezek között bármelyik is annyira legjobb, hogy mindenütt az volna alkalmazandó. A közmivelődés egészséges fejlődésére semmi sem károsabb, mint ezen körben a chalonszerű s kizárólagos tantételek szerint való eljárás; a közoktatásnak elvont elméletek szerint való egyformásítása, vagy éppen az eltérő viszonyok között élő más nemzetek tanrendszereinek s tanterveinek nálunk is gyakran szokásos copirozása.

Végül legyen szabad röviden megmondanom, hogy miért ragaszkodom én nálunk a gazdasági népoktatásnak éppen a felső népiskolákkal összekapcsolásához? Hiszen ha én általában azt akarom, hogy a nép fiait 13—16 éves korukban tanítsuk gazdaságra, nem lehetne e célra külön önálló tanfolyamokat állítani? Röviden felelek.

A továbbképző esti iskolák hiányait a württembergi oktatás ismertetésénél előadtam. — Azonban azon községekben, hol czélszerűbb oktatást nem alkalmazhatnánk, én csak örülök, ha hasonló oktatásokat rendezünk. — Elvem az, hogy a nép jó irányu művelésében és az ismeretek terjesztésében a legkevesebb is jobb a semminél. Ámde a hol csak lehet, a fentebb előadott okoknál fogva szükségesnek látom, hogy állítsunk nappali oktatással több évig tartó és

gyakorlati demonstrációkkal összekötött gazdasági tanfolyamokat. — Ezek már kétfélék lehetnének: t. i. vagy olyanok, melyekben kizárólag gazdasági ismeretek taníttatnak, vagy pedig olyanok, melyekben a történet, szám-mértan, természettan stb. köréből is adatik oktatás. — Azt hiszem, hogy mindenki, ki népünk úgy általános, mint különleg gazdasági kulturájának érdekeit szíven hordja, ez utóbbi említett tanfolyamok mellett nyilatkozik. Mert természettani, szám- s mértani, természetrajzi stb. ismeretek nélkül vajmi csonka lenne népünknek még gazdasági képzettsége is. Ha pedig e nemű oktatást akarunk, akkor kell iskola-épület, s a gazdasági tanítón kívül még legalább két más tanító. Tehát lenne a felső népiskolához hasonló iskolánk, csak hogy mindenütt a gazdasági oktatásért elkülönözve s külön költséggel felállítva. Van-e annyi pénzünk, van-e annyi tanerőnk, hogy ily valóban fölösleges költsékezést tegyünk, mikor ott vannak a felső népiskolák, melyek legnagyobb részét az illető községek úgy is kötelesek felállítani, s az államnak csak a gazdasági szakoktatás szükségleteit kell fedeznie?! Ehhez járul czikkeimben többször indokolt azon meggyőződésem, hogy a nép gazdasági oktatása csak az általános oktatással kapcsolatban eszközölhető valóban kulturái eredménnyel.

Midőn gazdasági népoktatásunk érdekéből szerzett tanulmányaimat, nézeteimet s indítványomat őszintén s tisztán az ügyszeretettől vezéreltetve előadtam: azon tiszteletteljes kéréssel zárom be soraimat, hogy méltóztassanak az ügy érdekéből hozzászóllani mások is, kik közművelődésünk e fontos ágát szívükön viselik. Különösen pedig azokat kérem tisztelettel, kik velem nincsenek egy nézetben, s tervezetemet nem helyeslik, méltóztassanak akár az előadott ténnyeket, akár érveimet megczáfolni, netáni tévedéseket kimutatni, s gazdasági népoktatásunknak egy czélszerűbb módozatát javasolni; ha ez sikerülend nekik, gazdaszatunknak s kulturánknak nagy szolgálatot tennének vele, és én ép oly buzgósággal fognék dolgozni tehetségem szerint a megállapított jobb tervezet kiviteleért, mint a minővel saját eszmém létesítéseért.

Dr BALLAGI GÉZA.

